МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВІННИЦЬКИЙ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ ІНСТИТУТ
УНІВЕРСИТЕТУ «УКРАЇНА»

Кафедра соціальних технологій
Галузь знань 05 «Соціальні та поведінкові науки»
Спеціальність 053 «Психологія»

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
на здобуття освітнього ступеня «магістр»

на тему:
«ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ СМИСЛОЖИТТЄВИХ ОРІЄНТАЦІЙ ПІДЛІТКІВ»

Виконав(ла): здобувач 2-го курсу, групи ПЛ-22-2м vn
Галузь знань 05 «Соціальні та поведінкові науки»
Спеціальності 053 «Психологія»
_____ Урбанський Анатолій Володимирович
(підпис)

Керівник _____канд.пед.н., проф.Заброцький М.М.
(підпис)

Рецензент _____канд.психол.н. Педоренко В.М.
(підпис)

Дипломна робота допущена до захисту рішенням кафедри соціальних технологій
Протокол № ____ від «_____» _____ 20___ р.
Завідувач кафедри соціальних технологій _____к.п. н., доц.Костенко Н.І.
(підпис)

Вінниця 2024

ЗМІСТ

ВСТУП 4
РОЗДІЛ І. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ СМИСЛОЖИТТЄВИХ ОРІЄНТАЦІЙ 8
1.1. Психологічні детермінанти смисложиттєві орієнтації особистості 8
1.2. Формування смисложиттєвих орієнтацій у підлітковому віці 22
Висновки до першого розділу 27
РОЗДІЛ ІІ. ДОСЛІДЖЕННЯ СФОРМОВАНОСТІ СМИСЛОЖИТТЄВИХ ОРІЄНТАЦІЙ ПІДЛІТКІВ 30
2.1. Методи та методики дослідження підліткових смисложиттєвих орієнтацій 30
2.2. Результати дослідження сформованості пріоритетів смисложиттєвих орієнтацій 33
Висновок до другого розділу 50
РОЗДІЛ ІІІ. ФОРМУВАННЯ СМИСЛОЖИТТЄВИХ ОРІЄНТАЦІЙ У ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ 52
3.1. Обгрунтування програми тренінгу з формування смисложиттєвих орієнтацій підлітків 52
3.2. Результати формувального експерименту з формування смисложиттєвих орієнтацій 54
Висновок до третього розділу 61
ВИСНОВКИ 62
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ 65
ДОДАТКИ 69

ВСТУП

Актуальність дослідження. Основними проблемами, з якими стикається кожна людина, є самоактуалізація та самореалізація особистості. Формування успішної життєвої траєкторії, а також визначення пріоритетів і цінностей, які визначатимуть її долю, безсумнівно, є частиною вирішення цих проблем. Особливо чутливими до правильності чи неправильності розстановки життєвих пріоритетів є підлітки. Це пов'язано з тим, що швидкий розвиток суспільно-політичних і інформаційних процесів ускладнює чіткі прогнози щодо політико-правового та соціально-економічного становища країни, що часто заважає підліткам приймати правильні рішення, що призводить до багатьох суперечок. Крім того, останнім часом спостерігається все більша маргіналізація українського суспільства, активна еміграція та зростання тенденцій безробіття на ринку праці.

Таким чином, для підлітків стає все складніше обрати правильні смисложиттєві цінності та орієнтири в умовах соціально-економічної нестабільності, міждержавних військових конфліктів і культурного руйнування.

Усе перероховане безпосередньо впливає на формування смисложиттєвих цінностей і орієнтацій сучасних підлітків. Це створює складний соціально-психологічний феномен, який визначає спрямованість і зміст активності осіб підліткового віку, визначає їхній загальний погляд на світ і надає сенс та напрям своїм особистим позиціям, поведінці та діям.

Зарубіжні вчені розглядають різні аспекти формування смисложиттєвих орієнтацій особистості, зокрема, проблеми формування життєвих цінностей розглядали В.Франкл, А.Маслоу, Р.Мертон; проблеми життєвих завдань вивчали Е.Гуссерль, П.Бергер і Н. Кант.

Наукова робота В.Арбєніної, В.Бакірова, О.Балакірєвої, Є.Головахи, О.Злобіної, В Ніколаєвського, С.Оксамитної, Н.Побєди, Л.Сокурянської,

І.Шеремет, Н.Шуст, О.Якуби, О.Яременка та інших українських дослідників розглядає проблему сенсу життя та ціннісних орієнтацій підлітків та молоді.

Смисложиттєві ідеї та переконання часто розглядаються українськими та зарубіжними вченими у контексті більш широкого поняття, відомого як сенс життя. В.Франкл вказує на те, що сенс є основним фактором особистісного розвитку та життєвого шляху людини, вказуючи на те, що відсутність цього сенсу призводить до стійких переживань внутрішньої апатії, фрустрації та втрати бажання жити. А.Адлер також наголошує на тому, що пошук особистістю сенсу життя є ключовим фактором особистісного розвитку.

С.Рубінштейн підкреслює соціальну спрямованість і альтруїстичну природу смислу життя. Крім того, К.Абульханова-Славська вказує, що індивідуальний аспект феномену сенсу життя дуже важливий, оскільки особистість часто має протистояти соціальному тиску та соціальним стереотипам, створюючи власний сенс і життєві плани.

Більшість науковців вважають смистожиттєвими орієнтаціями набір ієрархічно пов’язаних цінностей, які визначають спрямованість життєдайності кожної людини. Сенсожиттєва активність, рівень домагань і орієнтація на досягнення цілей є факторами, які формують ці цінності.

Проблема формування смисложиттєвих орієнтацій у підлітків стає все більш актуальною. Вирішення цієї проблеми неможливо без психологічних досліджень умов формування та розвитку цих орієнтацій.

Відомі психологи, такі як І.С.Кон у роботах «Соціологія особистості» та «В пошуках себе», а також Д.А.Леонтьєв у праці «Нариси психології особистості», досліджували формування смисложиттєвих орієнтацій у підлітковому віці. Крім того, вони розробили різні підходи, щоб визначити, як формуються життєві цілі підлітків і різні фактори, які впливають на їх формування.

Нетостатня вивченість питань життєвих планів і стратегій осіб підліткового віку зумовила необхідність аналізу теоретико-методологічних

аспектів даної проблеми та вивчення феномену смосложиттєвих орієнтацій. Це спонукало нас до вибору даної теми дослідження.

Мета дослідження полягає у вивченні особливостей становлення смисложиттєвих орієнтацій та виявленні можливих причини порушення їх формування, а також корекції даних порушень у підлітковому віці.

Об'єктом дослідження виступають смисложиттєві орієнтації як соціально-психологічне явище.

Предметом дослідження стали особливості формування і сформованості смисложиттєвих орієнтацій у підлітків.

Завдання дослідження:

1. Проналізувати теоретико-методологічні аспекти формування смисложиттєвих орієнтацій у підлітковому віці.
2. Обгрунтувати особливості сформованості та формування смисложиттєвих орієнтацій підлітків.
3. Визначити та дослідиди життєві орієнтири, осмисленість життя, цінності та соціальну адаптованість підлітків.
4. Розробити та апробувати психокрекційну програму з формування смисложиттєвих орієнтацій у підлітків.

Під час дослідження було застосовано такі методи:

- *теоретичні:* аналіз психологічної літератури з даної проблематики, узагальнення та систематизація теоретичних підходів щодо вивчення предмету дослідження;
- *емпіричні:* спостереження, експеримент з використанням анкетного опитування, тестування з використання психодіагностичних методик: «Дослідження соціальної адаптованості», «Дослідження мисложиттєвих орієнтацій» Д.А.Леонтьєва, «Дослідження ціннісних орієнтацій» М.Рокича, «Визначення спрямованості особистості» В.Смекала та М.Кучера.
- *математичні:* статистична обробка результатів дослідження.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що вони уточнюють і обґрунтовують значення смисложиттєвих орієнтацій у розвитку та становленні особистості підліткового віку.

Теоретичне значення дослідження полягає в уточненні теоретико-методологічних аспектів особливостей формування, чинників сформованості смисложиттєвих орієнтацій у підлітковому віці та їх значення у розвитку та становленні життєвих цінностей.

Дослідження має ***практичне значення***, оскільки його висновки можуть бути використані психологами в консультативній та психотерапевтичній роботі. Смисложиттєві цінності підлітків розвиваються за допомогою запропонованої психокорекційної програми.

Експериментальна база дослідження: Дослідження проводилося на базі Комунальних закладів «Вінницький ліцей № 31» та «Вінницький ліцей 32» У досліджені брало участь 60 учнів 6-8 класів. З них дівчат – 35 осіб, хлопців. – 25 осіб.

Апробація результатів дослідження. Теоретичні положення та практичні результати дослідження були представлені на XXV науково-практичній конференції «Наука і навчальний процес» та на VI Психологічному форумі «Розвиток та реабілітація особистості в умовах сьогодення».

Структура роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів і висновків до них, списку використаних джерел та додатків.

Текст робота викладена на 68 сторінках, ілюстрований таблицями, діаграмами та схемами.

РОЗДІЛ І. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ СМИСЛОЖИТТЄВИХ ОРІЄНТАЦІЙ

1.1. Психологічні детермінанти смисложиттєві орієнтації особистості

Смисложиттєві орієнтації кожної людини складаються з набору цілей і цінностей, які є специфічними для конкретної людини [32].

Дослідження того, що визначає сенс життя, є важливим питанням у розробці смисложиттєвих орієнтацій.

«Внутрішня сфера» людини визначає сенс життя. Хоча ці межі умовні, сенс життя є перехідною ланкою від другого до вищого рівня ядерних структур особистості. Тим не менш, багато авторів вказують на те, що категорія сенсу життя тісно пов'язана з духовністю, відповідальністю та свободою особистості. С.Л.Франк стверджує, що пошук сенсу життя означає власне його осмислення, розкриття та впровадження, який поза нашою духовністю не тільки не міг би бути знайдений, але й не існував би в емпіричному житті [18].

Духовність дає сенс життю людини, як стверджує В.І.Слободчиков [24]. Таким чином підкреслюється, що поняття «відповідальність», «духовність» і «свобода» пов'язані з поняттям сенсу життя [35].

Людина живе в просторі сенсу, оскільки сенс її оточує. Принцип єдності діяльності, свідомості та особистості представлений концепцією сенсу. Сенс несе в собі сутнісно-значущу характеристику, виділяючи суб'єктом суть явищ, слів і переживань, головне в їх відношенні до дійсності. Це використовується в різних контекстах, у різних взаємозв'язках з явищами дійсності, об'єктами та суб'єктами на науковому і побутовому рівні.

Потреби, особистісні цінності, зв'язки та конструкти людини служать джерелом і носіями значущих для неї сенсів [15].

Потреби та особистісні цінності людини є джерелом сенсу, який визначає, що для людини важливе, а що ні, і чому ці речі чи події займають певне місце в її житті. І перше і друге займають одне і те ж місце в структурі породження смислів і мотивації людини: для людини ті речі, явища чи дії, які пов'язані з задоволенням її потреб чи особистісних цінностей, набувають смисл. Ці ідеї унікальні через різні потреби та цінності. Вони також унікальні через різні способи реалізації.

Коли ми говоримо про потреби, ми вважаємо, що внутрішній світ особистості залежить від зовнішнього світу, в якому вона живе та діє. Незважаючи на те, що існує така залежність, особистість має певну точку опори, яка дозволяє їй залишатися автономною по відношенню до навколишнього світу та всіх його вимог. Особистісні цінності формують цю точку опори [24].

Особистісні цінності забезпечують зв'язок між внутрішнім світом людини та її участю в житті суспільства та окремих соціальних груп. У будь-якій соціальній групі, від сім'ї до людини як цілого, існують загальні цінності, які узагальнюють досвід спільної життєдіяльності всіх членів. Ці цінності представляють ідеальну картину того, що є хорошим, бажаним і належним. У кожній групі є свій набір цінностей, які можуть бути в більшій чи меншій мірі протилежними, від повного розбіжності до повного розбіжності [38].

Зважаючи на те, що навколишнє середовище вважає щось цінним, люди створюють нові регулятори поведінки, які залежать від потреб. Звичайно, ніхто не втягує в себе автоматично всі цінності, навіть ті, які належать до соціальних груп, у яких він живе. Людина може перетворити соціальну цінність на особисту, тільки якщо вона відчуває цю цінність як свою. Особистісна цінність, ідеальне розуміння того, що є правильним, виникає та розвивається в структурі особистості, надаючи сенс і рухаючи

життя. Формальне відношення до соціальних цінностей не робить їх особистісними.

Особистісні потреби та цінності є дуже різними, коли йдеться про внутрішній світ особистості. Більшість потреб виникають у внутрішньому світі в формі бажань і потягів, які походять від «Я» і є довільними, а тому випадковими. З іншого боку, особистісні цінності відображаються в ньому в формі ідеалів – зображень ідеальних якостей або бажаних ситуацій, які сприймаються як щось незалежне від «Я». Особистісні цінності відрізняються від потреб тим, що вони не обмежені конкретною ситуацією чи моментом, по-третє, вони не притягують людину зсередини, а притягують її ззовні, і по-третє, вони не є егоїстичними, а надають оцінкам елемент об'єктивності, оскільки будь-яка цінність сприймається як щось, що об'єднує мене з іншими людьми. Звичайно, ця об'єктивність відносна, оскільки навіть загальноприйняті цінності впливають на внутрішній світ людини та змінюються відповідно до її особливостей [44].

Другим важливим компонентом внутрішнього світу є міцні стосунки. Відношення описують конкретний сенс, який мають для людини конкретні об'єкти, явища, люди та їх класи. Зважаючи на те, що кількість конкретних відношень, які створюють смислове багатство особистості, може бути безмежною, то кількість цінностей, значимих для однієї людини, може бути приблизно двома-трьома десятками. Їх більше, чим більше в світі речей, які не цікавлять людей. Відношення, безсумнівно, є найбільш очевидною психологічною структурою, в якій втілені важливі для людини ідеї. Це можна побачити навіть незацікавленому спостерігачеві [17].

Індивідуальний досвід, як правило, служить джерелом відношень, а вищими інстанціями, які визначають смисл для нас тих чи інших людей, речей і подій, є наші потреби та цінності.

Відношення можуть бути досить узагальненими, оскільки у кожної людини є відношення до людей взагалі, а також до чоловіків, жінок, старих, молодих, різних країн і так далі. У цьому випадку відношення до конкретної

людини може відрізнятися від відношення до категорії людей, до якої вона належить. Це пов’язано з тим, що відношення до конкретної людини майже завжди визначається індивідуальним досвідом спілкування з нею, а відношення до категорії людей – це штучне, завжди натягнуте загальне, припускаючи велику кількість виключень [22].

Відносини до цілого можуть бути різними від ставлення до частин.

Наші потреби та цінності не обмежуються зв’язками з конкретними людьми, речами, подіями чи їх узагальнюючими класами. Коли ми їх описуємо, класифікуємо та оцінюємо, ми використовуємо певні ознаки чи критерії, щоб показати їх. Зрозуміло, що одна і та ж особа використовує різні критерії для опису та класифікації різних об’єктів. З іншого боку, цікаво, що різні люди використовують різні характеристики та критерії, щоб описати ті самі речі. Найважливішою характеристикою внутрішнього світу людини є система цих критеріїв і ознак, для визначення яких психологія ввела спеціальне поняття конструкти [37].

Більшість конструкцій можна розробити за допомогою двополюсних шкал, які ми автоматично прикладаємо до предметів, людей і подій, фіксуючи їх положення на них. Людина може бути старою чи молодою, розумною чи дурною. Немає значення, легка чи важка книга, цікава чи нецікава. Багато конструктів описують об’єкти та явища за допомогою їх об’єктивних характеристик, а не конкретних характеристик особистості. Будь-яка людина може визначити, чи тепло чи холодно, але конкретні оцінки можуть відрізнятися в залежності від положення точки відліку: люди в різних місцях світу можуть оцінювати одну й ту ж погоду по-різному.

Однак тут особистість немає значення. Коли вона виступає на сцені, ми починаємо використовувати шкали, які описують суб’єктивні, а не об’єктивні оцінки того, чи є об’єкт небезпечним чи безпечним. Сюди також відносяться характеристики, які, здавалося б, описують об’єкти, такі як люди, речі або події, наприклад, добрий, злий, справедливий, агресивний і розумний. Однак не існує єдиної об’єктивної міри цих характеристик. Смислові конструкти,

які характеризують особистість людини, визначаються її потребами та цінностями. З цієї причини завжди існує один полюс, який називається «хорошим», який пов’язаний з бажаним цінним, а інший — який називається «поганим». По суті, будь-який смисловий конструкт пов’язаний з потребою чи цінністю людини, і тому те, які конструкти людина використовує, дозволяє їй «вирахувати» свої потреби та цінності [6].

Смислові конструкції дозволяють нам оцінювати будь-який предмет чи явище з точки зору актуальних потреб і співвідносити його з будь-якими потребами та цінностями. Таким чином, складніша та більш індивідуальна система конструктів буде використовуватися для оцінки подій, які є більш важливими для людини [37].

Всі сенси представлені в особистості людини в її формі, яка формує основу її внутрішнього світу, і вони регулюють динаміку її емоцій і переживань, структуруючи та змінюючи її світогляд і її ядро — світосприйняття. У своїй характеристиці сенс є одним із найбільш відповідальних і одночасно одним із найбільш складних і мінливих понять. Особисті цінності та особистість формуються в контексті цінностей суспільства. Сенси не є однорівневими утвореннями. Егоцентричний, групоцентричний і просоціальний – це три різні рівні смислового утворення. Одним із них є власна вигода, зручність і престижність, а оточуючі йому допомагають чи перешкоджають. Близьке оточення людини, група, яка є для неї референтною, є визначаючим на другому рівні. Ступінь колективізму, суспільності складають третій рівень. Навіть мова, яка використовується для опису людської поведінки, має чітке розмежування рівнів.

Наступні типи смислових утворень характеризують інтенсивність і ступінь присвоєності особистістю [40]:

1. ситуативні (найбільш динамічна);
2. стійка (менш динамічна);
3. особистісно-ціннісна (сама статична).

Як правило, для кожної конкретної ситуації визначається керуючий рівень для конкретної смислової сфери, а також характер його зв'язку з смисловими утвореннями.

Смислові утворення мають певні функції, як і інші психологічні утворення. Виділимо найважливіші серед них за допомогою класифікації. По-перше, потрібно створити образ майбутнього, модель особистості. Майбутнє – це глобальний ланцюжок особистості. Смислові утворення також можна розглядати як головну можливість майбутнього, оскільки вони задають мотиви через зв'язки між ними, а не конкретні мотиви. Це означає, що вони є першочерговим планом або макетом майбутнього. По-друге, головна функція смислових утворень полягає в тому, що вони є поза ситуативною опорою; вони є особливим незалежно-самостійним планом, пов'язаним із обставинами. Смислові утворення дають загальні принципи, які можуть чи не можуть бути реалізовані залежно від конкретних обставин. Смислові утвори також виконують важливу функцію, керуючи поведінкою особистості замість мотивації [1, 8, 25].

З іншого боку, відомо, що людина може бути повністю обізнана з існуючими моральними нормами, навіть якщо вона має найвищі принципи, але не робити нічого, щоб реалізувати їх у житті. Щоб досягти реалізації вимого моралі, потрібні реальні рушійні сили, які поєднали б ці принципи з реальним життям людей. Такі внутрішні, суб'єктивно значущі спонуки до дії вважаються мотивами. Мотив виражає зацікавленість суб'єкта в певній дії та служить відповіддю на запитання, чому він її вчинив.

Моральна цінність самого вчинку чи дії не завжди відповідає моральній цінності мотиву, що лежить в основі цього вчинку чи дії. Це важлива проблема з цінністю мотивації. З іншого боку, добре відомо, що зовні добронравні дії, або навіть такі, які об'єктивно демонструють певну позитивну моральну цінність, часто зумовлені суб'єктивними мотивами, які не мають нічого спільного з мораллю, наприклад жадобою слави чи влади, користолюбством тощо [39].

З іншого боку, коли люди вчиняють щось непотрібне або й зовсім шкідливе, тому що вони керуються моральними мотивами. Як і феномен «ведмежої послуги», приказка про добрі наміри, котрими вибрукуваний шлях до пекла, відома багатьом людям по всьому світу [9].

Мораль не може ігнорувати моральні мотиви, на яких базуються вчинки людей. Якщо дії або поведінка людини ґрунтуються на позаморальній чи аморальній системі мотивів і лише зовні відповідають вимогам моралі, загальна моральна оцінка цього прояву людської активності буде, безсумнівно, нижчою, ніж у подібних учнів, які спираються на моральні мотиви відповідно до їхнього позитивного змісту. З іншого боку, будь-яка провина менш суворо засуджується мораллю, якщо в основі її лежить щира помилка, бажання добра або неправильне розуміння обов'язку.

Загальні, узагальнюючі підходи до розуміння сутності мотивації людської поведінки створюються відповідно до основних світоглядних принципів культури або епохи [35].

Існує етико-філософська традиція, яка в основному розглядає питання сенсу життя як питання самовдосконалення людини та суспільства. Незважаючи на це, суть проблеми полягає в тому, що хоча для особистості важливо вибрати життєвий шлях або мету, які допоможуть їй розвиватися чи адаптуватися до соціальних обставин, її перша і найважливіша потреба – мати систему орієнтації, незалежно від того, є вона справжньою чи ні. Таким чином, з цієї точки зору осмисленість життя виступає як мета.

Ефективність задоволення психологічної потреби осмислення життя є критерієм вибору життєвих цінностей. Вважається, що вроджена мотиваційна тенденція людини до пошуку і реалізації сенсу життя є основним двигуном поведінки та розвитку особистості. У складних умовах вікового розвитку нормальний перехід у нову фазу залежить від того, чи є життя втіленням основної мети особистості – сенсу життя [1].

Головним компонентом людської свідомості та буття є сенс життя. Незалежно від точки зору людини, сенс життя є психологічним фактом. В

психології сенс життя визначається як відображення в свідомості та переживаннях людини цінності, яка стала його власністю, найвищою цінністю, яка стала основним регулятором його поведінки.

Життя будь-якої людини має сенс, оскільки воно прагне до чогось, але це сенс, який людина може не усвідомлювати до самої смерті. Крім того, певні обставини в житті людини можуть змусити її задуматися про те, що означає життя. У будь-який момент сенс життя не завжди з'являється перед тобою. Але сенс життя знову стає життєво важливим, коли його потрібно.

С.Л.Рубінштейн стверджує, що особистість змушує інших людей самовизначатися завдяки визначеності свого відношення до основних явищ життя [46].

Особисті цінності та суб'єктивний світогляд людини тісно пов'язані з її розумінням життя. Це, безсумнівно, свідчить про високий рівень інтелектуальної та особистісної зрілості, а також про чітку життєву позицію, яка включає усвідомлення своїх цінностей, розвиток самосвідомості та високий рівень розвитку Я-концепції [11].

Суб'єктивна смисложиттєва концепція особистості – це особистісна, узагальнена система поглядів на цілі, процес і результат свого життя. В основі цієї ідеї лежать цінності, потреби, зв'язки та конструкції конкретної людини. Ситуативні обставини, також відомі як «піки переживань», мають значний вплив на формування смисложиттєвих концепцій. Виховання та спосіб соціалізації людини на різних вікових сходинках життя також впливають на формування цих концепцій. Ця нестабільність показує, що ця ідея є змінною, а не статичною. Смисложиттєва концепція демонструє ієрархічність і динамічність своїх «тимчасових» елементів, які включають минуле (результат), теперішнє (процес) і майбутнє (мета) [5].

Саме життя людини є основою проблеми сенсу життя.

Народження, зростання, народження нового покоління, старіння та смерть складають кругову схему життя. З кожним наступним поколінням йде той самий шлях, залишаючи за собою інше покоління, і так до безкінечності.

Говорять, що смерть людини є необхідною для продовження роду. Однак у цій ситуації життя роду є ланцюгом смертей. Таким чином, життя є замкненим кругом, у якому ніколи не досягається успіху, а тому воно постійно починається знову та знову. Це розуміння абсурдності буття, яке кожна людина відчуває по-своєму, тому становить психологічну проблему.

Життя є колом. Кожна людина не просто живе; вона бореться за своє існування з іншими людьми. Він бореться, щоб вижити, а потім починає боротися з іншими людьми, щоб вижити. Людина, яка мислить, розуміє, що всюди відбувається постійний перехід від мети (життя) до засобу (боротьба) і навпаки. Безглузда безкінечність такого перетворення вказує на те, що людина не вийшла за межі біологічного кругообігу. У його кругообігу діяльність духу є такою ж важливою, як і діяльність тіла. Немає сенсу жити окремо від цього кругообігу [22].

У світі, який оточує людину, є безсмислове повторення. Однак людина прагне знайти сенс буття. Люди, які ведуть «рослинне» життя, не стикаються з проблемою сенсу буття суб’єктивно, і вони не караються цією проблемою. Такі люди існують і є частиною цього світу; проблема ж абсурдності буття виникає, коли людина протиставляється світу.

Кожен є творцем власної історії, «головним режисером» життя, величної та неповторної вистави. Залежність людини від минулого впливає на її сьогодення, яке безпосередньо впливає на її ставлення до майбутнього, яке включає сподівання, бажання, мрії та очікування. Уявлення, пов’язані з минулим, теперішнім і майбутнім, відбуваються одночасно і впливають на поведінку людини [39].

Життєвий шлях завжди вважається незавершеним, оскільки ніхто не знає, коли і як він скінчиться. Але у людини постійна потреба в таких самопроявах, які були б якомога більш досконалими, довершеними та вичерпаними, незалежними від зовнішніх обставин. Люди шукають види діяльності, які дозволять їм остаточно розкрити свої сутнісні сили. Ця нестримна жага визначеності спонукає людину до творчості.

Людина не може ігнорувати своє власне життя. Вона грає різні жанри, які стають важливими для її біографії, такі як трагедія, драма, комедія, фарс, мелодрама та інші. Її загальне ставлення до життя досить стабільне, але воно залежить від етапу чи ситуації в житті. Це усталене, типове ставлення до життя виступає як внутрішні умови вчинкової активності в загальній детермінації людської поведінки. Це ставлення визначає ступінь свободи людини від обставин, її відповідальність і ступінь інтернальності [29].

Переживання власного буття може бути частково усвідомлюваним або неусвідомлюваним. Життя сприймається як простий, відвертий і наївний процес. Іноді дуже хочеться повернутися до такого дитячого ставлення. Подібна відсутність будь-якої рефлексії спостерігається й у дорослих, які перебувають у полоні кризового або сильного емоційного стану.

Переживаючи життя як єдине ціле, що охоплює минуле, теперішнє та майбутнє, людина створює зв'язки між різними періодами свого буття. Вона будує своє життя на основі того, як вона сприймає життя, і як вона представляє його в свідомості [20].

Потяг до пошуку і реалізації сенсу свого життя вважається вродженою мотиваційною тенденцією, яка керує поведінкою та розвитком особистості. Дослідження показують, що віра в сенс своїх дій необхідна для того, щоб людина жила і активно діяла. Екзистенційний вакуум — це стан, коли людина відчуває відсутність сенсу. «Сенс – задавати темп буттю», це функція сенсу, яка завжди попереду буття.

Знаходження сенсу залежить від призначення, а не від пізнання. Людина не ставить питання про сенс свого життя; життя ставить це питання. Сенс не суб'єктивний; людина не створює його, а знаходить його в реальному світі. Тому сенс виступає для людини як обов'язок, який потрібно виконати.

С.Франкл відкидає деякі «філософії життя», стверджуючи, що сенс життя кожної людини унікальний. Так, насолода не може бути сенсом життя, оскільки це внутрішній стан людини. З цієї причини людина не може

прагнути до щастя; єдине, що вона може зробити, це знайти причину, чому вона щаслива. Оскільки саме життя вже має якийсь незалежний сенс, боротьба за існування та прагнення продовжувати рід також є розумними.

Незважаючи на своє переконання в тому, що кожен сенс унікальний, С.Франкл також пропонує важливі характеристики потенційних позитивних сенсів. Для досягнення цього він вводить ідею про цінності, які є смисловими універсаліями, які викристалізувались шляхом узагальнення типових ситуацій, з якими зіткнулися людина чи суспільство. Це дозволяє узагальнити кілька потенційних способів зробити своє життя осмисленим: «По-перше, з допомогою того, що ми даємо життю (в розумінні нашої творчої роботи); по-друге, з допомогою того, що ми беремо від світу (в розумінні переживання цінностей) і, по-третє, позицію, яку ми займаємо по відношенню до долі, яку ми не можемо змінити». Цей поділ розділяє цінності на три категорії: цінності творчості, цінності переживання та цінності відношення [23].

Основним засобом реалізації цінностей творчості є праця. Перш за все, сенс праці людини полягає в тому, що людина виконує більше своїх службових обов'язків, що приносить особистісні характеристики у свою роботу. Цінності творчості є природними, важливими, але не обов'язковими. Сенс життя може подарувати вам незабутні моменти. Любов має великий потенціал цінності серед багатьох переживань. Любов – це зв'язок на духовному, смисловому рівні, щоб відчувати іншу людину в її унікальності та розуміти її глибинну сутність. З іншого боку, любов не є необхідною умовою чи способом осмислення життя.

Найбільше уваги приділяється цінностям партнерства. Коли людина не може змінити свої обставини, вона повинна звертатися до цих принципів. Але в будь-якому випадку людина має свободу зайняти розумну позицію по відношенню до них і надати своїм стражданням глибокий сенс [33].

Цінність визначається як суб'єктивна значущість конкретних явищ реальності з точки зору людини, суспільства та їхніх потреб. У цьому

контексті аксіологічний, ціннісний підхід до дійсності вважався абсолютно протилежним пізнавальному, гносеологічному підходу. Ціннісний підхід намагається з'ясувати, які наслідки ці речі можуть мати для нас і нашого суспільства з точки зору наших потреб і бажань. Очевидно, що ми і встановлюємо цінність даних речей.

Коли людський суб'єкт зі своїми потребами є центром ціннісного відношення, все замикається на ньому. Тим не менш, моральність можлива лише тоді, коли людина приймає на себе певні обмеження та демонструє здатність ставитися до інших як до рівноправних осіб [3].

Замість того, щоб розглядати цінності як щось, що підпорядковане суб'єкту, його волі, і вважати цінності лише умовою «збереження і піднесення» цієї самотньої суб'єктивної волі, Саме вважає, що ціннісне мислення пов'язане з таким станом буття, коли людина не знаходить нічого вищого за себе чи рівно гідного собі, нічого, що могло б сповнити.

У світі існує щонайменше два різновиди цінностей: ті, які визначаються потребами та інтересами людини, і ті, які надають сенс існуванню людини. Цінності, які створюють і відроджують людину в абсолютно новій якості, є цінностями, які допомагають їй стати особистістю, якою вона є. Що стосується людського суб'єкта, цінності другого типу вважаються «вищими», «культурними», «смисложиттєвими», або просто «самоцінними», оскільки вони вважаються чимось незалежним, незалежним і, отже, таким, що принципово вимагає морального ставлення до себе.

Людина утверджує свідоме ставлення до норм і принципів моралі, духовну гідність і дієвість своїх мотивів, цілісність своєї моральної свідомості загалом, обираючи подібні цінності (а ці цінності не є частиною природного порядку речей, їх потрібно обирати) і вільно присвячуючи їм свої вчинки [35].

Питання про сенс життя не є правильним питанням; воно має стосуватися конкретного сенсу життя конкретної особистості. Кожна ситуація має свій сенс, який відрізняється від людини до людини, але для

кожного він є унікальним і правильним. Цей сенс змінюється залежно від обставин і людей.

Ключовим питанням є те, як людина знаходить цей сенс. Він не створюється або винаходиться людиною; їх потрібно шукати. Ми не маємо сенсу; ми не можемо вибирати собі сенс; єдине, що ми можемо зробити, це слідувати покликанню, яке дає нам сенс. Совість допомагає людині знайти і знайти сенс. Совість – це орган розуміння, який має здатність знаходити єдиний сенс у кожній ситуації. Крім того, совість допомагає людині знайти сенс, який може протистояти існуючим цінностям, коли ці цінності не відповідають швидко змінюваним обставинам. Це сприяє формуванню нових принципів [18].

Зрозуміти сенс – це лише половина справи, ще потрібно реалізувати його. Людина не несе відповідальності за реалізацію оригінального сенсу свого життя. Здійснення сенсу – це складний процес, який не може відбуватися автоматично. По причині обмеженості та необоротності буття людини в світі, здійснення сенсу є обов'язковою необхідністю для людини. Ніщо не можна відкласти на потім, оскільки кожна конкретна ситуація надає людині унікальні можливості. Людина створює себе, здійснюючи сенс свого життя; самоактуалізація є лише наслідком цього процесу. Таким чином, людина до кінця життя не знає, чи знайшло вона справді сенс свого життя.

Навіть коли об'єктивні обставини обмежують свободу людини, вона може знайти сенс у своєму житті.

Можливість сказати їм «ні», прийняти їх або відштовхнути їх є прикладом вашої свободи по відношенню до захоплень. Вона дозволяє людині визначати свою поведінку і зберігає свободу не дозволити цього, навіть коли вона діє під впливом безпосередньої потреби. По відношенню до спадковості свобода розуміється як можливість вільного духа створювати те, що потрібно з цього матеріалу. Особистість і характер мають схожі стосунки, які також визначають поведінку. Навпаки, характер може змінюватися або залишатися незмінним залежно від особистості. Свобода людини може мати

різні точки зору щодо зовнішніх обставин. Тим самим вплив обставин на людину опосередковується її позицією до них [15].

Для чого людині потрібна свобода, є важливим питанням учення про свободу волі. Свобода слухати свою совість і приймати рішення щодо своєї долі, а також взяти на себе відповідальність за свою долю — це головне. Це свобода змінюватися, від того, щоб залишатися таким, і стати іншим.

Прийняти таке рішення – це не лише акт свободи, але й акт відповідальності. Свобода без відповідальності неефективна.

Звичка використовувати життя як засіб досягнення деяких дрібних цілей настільки укорінилася в нашій свідомості, що ми нерідко стаємо нещасними по своїй власній волі. Таким чином, здатність насолоджуватися живими рухами повсякдення стала невід'ємною частиною життя.

Культурна історія, духовні практики минулих епох, релігійні та філософські ідеї повинні підтверджувати ідею самореалізації, яка є ключовою смисложиттєвою стратегією [26].

Органічне, соціальне та духовне є трьома рівнями існування людини. «Я і Воно» – це перший рівень. Люди отримують розуміння світу. Вона пізнає поверхню речей. Вона дізнається про їх структуру. Таким чином, «Я» отримую знання про Дещо. Але коли людина сприймає Дещо як об'єкт або як річ серед інших речей, вона залишається поза світом. Річ у тому, що світ не бере участі в процесі пізнання. Хоча світ дає можливість самопізнання, він не реагує, не співчуває, а якщо й реагує, то лише на вороже вторгнення та насилля.

Річ має практичний сенс у цьому сенсі. Тим не менш, технічне відношення до речей охоплює лише їх пристосування до конкретної мети, а не всю сутність речі або всю різноманітність її реального буття. Очевидно, що в будь-якому відношенні, яке називається «Я-Ти», може бути другий розріз. «Ти» має безмежність. Хоча це всесвіт, воно не залежить від «Я» [31].

Таким чином, описуючи сенс життя, дослідники зосереджуються на його позитивному впливі на життя та розвиток особистості людини.

В.Е.Чудновський визначає сенс життя як психологічний феномен у двох значеннях: 1) суть, головне, основне в конкретному предметі чи явищі; і 2) особистісна цінність цієї суті, цієї головної, основної для конкретної людини. Обидва ці значення входять до феноменту сенсу життя, де основне, важливе переважає другорядне, неважливе [13].

Таким чином, життя людини набуває сенсу, коли вона має мету, потреби та активний спосіб життя. Однак іноді сенс життя не усвідомлюється, і людина може просто жити.

1.2. Формування смисложиттєвих орієнтацій у підлітковому віці

Відмінності соціальні, спричинені суспільним розподілом праці та диференціацією соціальних функцій, доповнюють природні відмінності людини. На певному етапі суспільного розвитку існують також відмінності індивідуально особистісні. «Персоналізація» — це термін, який використовується для опису того, наскільки важливі, соціально значущі та особисто цінні відмінності, а також те, як вони сприяють автономізації. Якщо говорити абстрактно, людина починається як «випадковий індивід», потім як соціальний індивід, який представляє певну соціальну громаду чи групу, і, нарешті, як особистість. Кожна з цих постатей має певний рівень самосвідомості [25].

В соціології та інших науках говорять про соціальні переходи, поворотні пункти розвитку, які радикально змінюють положення, статус або структуру діяльності людини. Ці переходи нерідко супроводжуються особливими соціальними ритуалами, обрядами переходу.

Психологія розвитку стверджує, що вікові нормативні життєві кризи є нормальними для певної фази розвитку, незважаючи на те, що ці зміни можуть здатися хворобливими. Це пояснюється тим, що критичні періоди і соціальні переходи зазвичай супроводжуються психологічною перебудовою. Знаючи відповідні біологічні та соціальні закони, можна точно передбачити,

в якому віці члени суспільства зіткнеться з певними проблемами, як ці проблеми пов’язані одна з одною, яка глибина і тривалість цих проблем і які типові варіанти їх вирішення.

У психології розвитку існує багато історій про те, як дитяче самоусвідомлення розвивається [21, 22].

Поняття суб’єктивної смисложиттєвої концепції не передбачає завершену, постійну структуру та не передбачає, що вона може бути лише у сформованій особистості. Термін «концепція» використовується для опису загальноприйнятої точки зору. Коли мова йде про ідею «Я» як відображення особистості свого «Я», мається на увазі будь-який окремий віковий період, починаючи з раннього дитинства, коли дитина починає усвідомлювати себе, і до зрілого віку, коли «теорія самого себе» докорінно змінюється. Незважаючи на те, що певні «смисли життя», а також уявлення про сенс життя в цілому з’являються набагато раніше, вони спочатку практично не усвідомлюються, усвідомлюються лише частково і не «відкриваються» в повному обсязі до підліткового віку [1].

Після цього було встановлено, що суб’єктивна концепція людини існує на будь-якому етапі, починаючи з певного віку. Таким чином, складна суб’єктивна смисложиттєва концепція не є статичною; вона змінюється, але все ще достатньо стійка. Ця ідея набуває більш конкретних, «направлених» форм у підлітковому віці. Потім, до пізнього підліткового чи юнацького віку, вона розвивається на основі смисложиттєвих і ціннісних орієнтацій.

Смислложиттєва концепція дитини відрізняється від концепції зрілого чи старечого віку. Але ця ідея не зберігається у зрілих людей; однак вони змінюються з більшою кількістю зусиль, ціною великих зусиль і навіть може призвести до внутрішньоособистісної кризи. У будь-якому випадку вона може бути доповнена, переоцінена, змінена та наповнена новим змістом, що підтверджується геронтологією [42].

Підліток продовжує свою дитячу гру, створюючи ситуації пригодництва, тренуючись і розвиваючи свою волю. Усі старі відносини,

симпатії, норми та цінності повинні бути перевірені на міцність і необхідність збереження. Пригодництво призводить до бажання мати більше. Підлітки шукають нові, незнайомі способи адаптації до нових обставин. Він живе під знаком незвичайного і шукає «пекучу таємницю» — таємницю людей і світу. Але його мало цікавлять особливості того незвичайного, що відбувається на шляху, і тому підліток легко змінює свої інтереси та захоплення [40].

Співвідношення «тілесних» і «соціальних» характеристик «Я» цікаве. Дуже довго в дитячій психології вважалося, що зображення тіла є основним компонентом, «ядром» самосвідомості. Дані психопатології частково підтверджують це: порушення свідомості своєї психофізичної та фізичної ідентичності є одним із найтяжчих психічних розладів. Але є два аспекти, які потрібно розрізнити. Перший стосується того, як людина відчуває і усвідомлює свою фізичну ідентичність, коли тіло виступає як «носій», «ємкість» або «втілення» свого «Я». Другий аспект стосується того, як тіло виступає як зовнішність, вигляд або прояв свого «Я». Вплив, який це робить на інших людей, виходячи з їхніх критеріїв. І перший, і другий мають чітку соціальну природу, якщо перший дійсно первісний, безпідставний від спонтанних самовідчуттів.

Розвиток вторинних статевих ознак і репродуктивних функцій, фізичний розвиток і нервово-психічне дозрівання відрізняються в підлітковому віці. У цей період часу існує комплекс логічних структур і формальних операцій, які підвищують рівень розумової активності. Соціальний розвиток переживає значні зміни. Починається система обмеженої правової відповідальності, а також з’являються нові соціальні ролі позиції. Поведінка пов’язана з дорослими стандартами поведінки [3].

Підліток цінують своє «Я» більше, ніж дитина. Він починає будувати свої відносини з однолітками та старшими товаришами за типу відносин дорослих, засвоюючи систему соціальних норм, які встановлені дорослими для дітей. Конфліктні моменти в відношеннях між підлітками та дорослими

часто виникають через цю руйнацію старої структури відносин і створення нової. Крім того, підлітки більш чутливі до розбіжностей між власними потребами та соціальними очікуваннями групи. Підлітки відчувають значний внутрішній конфлікт і неприємне емоційне напруження, коли вони вирішують проблеми на свою користь. Але потреби підлітка та соціальні очікування протирічних, тому такі конфлікти неминучі в природному середовищі.

Підлітки з високим рівнем свідомості можуть побачити деякі протиріччя дійсності, які не бачить дитина. Підліток все ще не в змозі вирішити та зрозуміти ці протиріччя. Його прагнення до самостійності не має чітко визначеного напрямку. Він ще не дозрів для відповідальних ролей дорослого, але він уже незадоволений пасивною роллю опікуна дитини. Таким чином, його прагнення до самовдосконалення часто проявляється агресивно та стихійно. Підліток у своєму прагненні до самоствердження прагне до певного образу або ідеалу, прагне максимально проявити себе і свої риси. Цей максималізм є нормою [10].

Однак підлітки ще не розуміють складності та протиріч відношень між реальністю та ідеалом. Він легко ідеалізує оточення та зв’язки, і він швидко розчаровується, як тільки знаходить, що вони не повністю відповідають упередженим і надмірним ідеалам.

Особливо «дістається» від батьківського максималізму. Батьки вважаються ідеальними для дитини, і підліток оцінює їх так само. Коли виявляється, що батьки не відповідають складеному ним ідеалізованому образу чогось, навіть коли вони ще маленькі, підліток переживає це дуже хворобливо і сприймає це як обман. Це пов’язано з відомим негативізмом підлітків, який є дух протиріччям. Дорослі, особливо батьки, найчастіше демонструють негативізм, який є способом самоствердження через заперечення. Підлітки неминуче відчувають визначену переоцінку батьків і перебудову відносин з ними, оскільки дитина виростає, що змінює його поведінку [22].

Основна частина особистості та самосвідомості підлітка залежить від того, наскільки він досягає цілей у своїй обраній сфері діяльності, а також від свого професійного самовизначення. Тим не менш, сім'я має більше значення в нормативному визначенні фемінності та в жіночому самоусвідомленні, ніж професія.

Почуття самотності пов'язане з усвідомленням того, що ви унікальні і різні від інших. Нерідко почуття власного «Я» проявляється як занепокоєння чи відчуття внутрішньої пустоти, яку потрібно заповнити чимось. Звідси зростає потреба суспільства в усамітнені, тихому, мовчанському місці, щоб почути свій внутрішній голос, не заглушений метушнею буденності [6].

Сором'язливість, страх показатися смішним, страх «втратити себе» в спілкуванні, можливість вилити душу та гостра незадоволеність існуючими способами спілкування часто є результатом перебільшення своєї унікальності та несхожості на інших людей.

Морально-філософські проблеми тісно пов'язані з індивідуально-психологічними. Однією з таких проблем, з якою стикаються підлітки, є ідея незворотності часу, яку багато дорослих старанно обходять. Підліткові захоплення часто виникають через випадковість. Підлітки ігнорують інші аспекти діяльності та концентруються лише на основному змісті [21].

Ставлення до власної статі та віку, а також до того, наскільки ви унікальні та відрізняєтеся від інших, стає частиною особистості. Коли психологічний простір звужується, його центр переміщується до суб'єктивного полюсу.

Дослідження власних глибин, внутрішніх реальностей, про які людина раніше не знала, є метою цього процесу. Після того, як час життя все більше спрямовується на майбутнє, минуле та теперішнє відчувають себе як окремі темпоральні іпостасі майбутнього.

Процес саморозвитку відбувається в умовах буденності, коли вимоги героїчного, а також істини, краси та добра ще не діють. Вони є лише даними, що стосуються середовища, в якому дитина стверджує себе як людину.

З цієї причини виникають непорозуміння між батьками та дітьми, дорослим і молодшим поколіннями. Те, що є розумним для одних людей, є абсурдним для інших. Таким чином, якщо доросла людина робить моральний вчинок, стверджуючи чи створюючи новий моральний закон, підліток чи юнак створює себе, використовуючи як цей закон, так і алгоритм його творення. У результаті вони отримують несправедливі та образливі епітети, такі як «трутень», «паразит» [12].

Відмінні відносини особистості до власного життя, різні форми організації особистості власного життя та життєва позиція характеризують шляхи розвитку особистості. Двома характеристиками можна описати цю позицію чи зв'язок: активністю та усвідомленістю. Відсутність усвідомленості характеризує людей, для яких їх «Я» не залежить від того, що з ними відбувається, або усвідомлення того, наскільки особистість себе виділяє з потоку свого життя. Активна життєва позиція – це здатність людини контролювати та активно втручатися в події, які відбуваються в її житті. Особистість, яка займає пасивну позицію, не має можливості впливати на своє власне життя; замість цього вона піддається плину подій [15].

Отже, саме в підлітковому віці відбувається перебудова життєвих пріоритетів підлітків через фізичні та психологічні зміни організму. Все, що для них було важливим у дитинстві, відходить на другий план. Незважаючи на те, що вони шукають все нові і нові види діяльності, взаємодія з однолітками стає все більш важливою, і це змінює їхній світогляд.

Висновки до першого розділу

Смисложиттєві орієнтації – це складні соціально-психологічні утворення, які виникають із реальних важливих життєвих відносин суб'єкта

та його буття. Вони стосуються всього життєвого шляху особистості та визначають вектор і межі самореалізації особистості як суб'єкта життєвого шляху через структурну організацію цінностей. Відносини, потреби, особистісні цінності та конструкти є основними сенсами людини. Особисті цінності та потреби займають однакове місце в структурі мотивації та породження смислів. Вони також пов'язують внутрішній світ особистості з життєдіяльністю. Відношення характеризують конкретний сенс, який певні об'єкти, явища, люди та наші потреби та цінності мають для людини. Ці відношення також проявляються в конструктах. Конструкти дозволяють нам оцінити будь-який об'єкт.

Егоцентричний, групоцентричний і просоціальний є основними рівнями смислової сфери. Ситуативні (найбільш динамічні), стійкі (найменш динамічні) і особистісно-ціннісні форми смислових утворень пов'язані з цим і дають уявлення про його інтенсивність. Таким чином, можна вважати, що смислові утворення є основною можливістю майбутнього. Вони починають контролювати свою поведінку та особистість. Таким чином, суб'єктивна смисложиттєва концепція формується в смисловій сфері шляхом об'єднання узагальненої особистісної системи поглядів на цілі та потреби, зв'язки та конструкти конкретної людини. Він проявляється в минулому (результат), теперішньому (процес) і майбутньому (мета).

Смисложиттєва ідея не залишається статичною; вона набуває більш конкретних форм до пізнього підліткового чи юнацького віку. Відповідно, в підлітковому віці всі попередні зв'язки, симпатії, норми та цінності повинні бути перевірені на міцність. Більшість підлітків цікавляться тим, як співвідносяться «тілесні» та «соціальні» характеристики їхнього «Я», досліджуючи особливості свого існуючого «Я». Хоча ще немає досить чітких орієнтирів, він починає розробляти свій життєвий план. У підлітковому віці особистість більше звертає увагу на оточення, а не на свої внутрішні якості. Власне «Я» цінується більше.

В цей період спостерігається опір щодо опіки та тяга до самовираження та самовираження. Це призводить до непорозумінь між дітьми та батьками, дорослими та молодшим поколінням. Відповідно, підлітковий вік має вирішальне значення для формування особистості.

РОЗДІЛ ІІ. ДОСЛІДЖЕННЯ СФОРМОВАНОСТІ СМИСЛОЖИТТЄВИХ ОРІЄНТАЦІЙ ПІДЛІТКІВ

2.1. Методи та методики дослідження підліткових смисложиттєвих орієнтацій

Мета нашого дослідження полягає в тому, щоб визначити, наскільки комфортно підлітки почувають себе в соціумі під час фізіологічної перебудови свого тіла, на якому рівні відбувається процес адаптації в цих умовах, і чи виникають внутрішні конфлікти при низькому рівні адаптації.

Визначити рівень осмисленості життя підлітків та ту ціль, яка надає йому сенс. Виявити чи сприймають підлітки своє життя як захоплюючий, емоційний, насичений і сповнений сенсу. Як вони оцінюють своє життя, чи було воно продуктивним і осмисленим, чи вважають вони себе сильними особистостями, чи мають вони свободу вибору, щоб вести своє життя так, як хочуть, чи можуть вони вільно приймати рішення та виконувати свої рішення.

Виявити і вивчити сферу цінностей підлітків – це система цінностей, які визначають змістовну сторону направленості особистості та складають основу їх ставлення до навколишнього світу, інших і до себе.

Крім того, переглянути основні життєві орієнтації. Таким чином, з’ясувати наскільки особистість спрямована на себе, на взаємодію чи на завдання і на якому рівні це проявляється.

Провести статеву диференціацію для визначення сформованості життєвих і смисложиттєвих орієнтацій підлітків.

Дослідження проводилося в позаурочний час на базі школи серед підлітків 6-8 класів. Досліджено 60 осіб.

У процесі емпіричного дослідження ми використали наступні методики, як «Дослідження соціальної адаптивності», «Дослідження смисложиттєвих орієнтацій» Д.А.Леонтьєва, «Дослідження ціннісних

орієнтацій» М.Рокича, «Визначення спрямованості особистості» В.Смекала та М.Кучера.

Методика «Дослідження соціальної адаптованості» (Додаток А). Цей опитувальник допомагає визначити на скільки підлітки адаптувалися до соціальних умов, які їх оточують.

У методиці визначено 25 тверджень. Необхідно дати ствердну або заперечну відповідь. За допомогою даного опитувальника ми можемо визначити рівень соціальної адаптивності.

Методика «Дослідження смисложиттєвих орієнтацій» (Додаток Б). Метод складається з двадцяти висловлювань, кожна з яких представляє твердження з роздвоєним закінченням. Полюси оціночної шкали можуть бути створені за допомогою двох протилежних варіантів закінчення, які дають сім градацій переваг.

Шкала складається з двадцяти пунктів, кожен з яких описує певну дію, стан або почуття в першу чергу. Сумарний тестовий бал є арифметичною сумою чисельних значень квантіфікаторів, які випробувані вибрали та вказали. Шкала починається з нуля, що означає «ніколи», і до семи, що означає «постійно», або навпаки. Ці цифри чергуються випадково.

Тест смисложиттєвих орієнтацій включає загальний показник свідомості життя, а також п’ять субшкал, кожна з яких представляє три окремі змістовні орієнтації та два компоненти локусу контролю. У кожній субшкалі бали підсумовуються вибірково відповідно до певних критеріїв.

Методика «Дослідження ціннісних орієнтацій» М.Рокича (Додаток В). Можна визначити схильності до соціального поводження, мотивацію, життєві цілі та ціннісні орієнтації за допомогою цієї методики. Система ціннісних орієнтацій, яка визначає основну сторону спрямованості особистості та складає основу її відносин до навколишнього світу, інших, себе та світу, є основою життєвої концепції та «філософії життя».

У опитуванні є дві шкали. Шкала термінальних цінностей — це список життєвих цілей, які можуть мати значення для людини, коли вона оцінюється суспільством.

Шкала інструментальних цінностей містить методи досягнення життєвих цілей, тобто методи, які людина вважає найбільш ефективними для досягнення цих цілей.

Дослідження показало, що коефіцієнт рангової кореляції Спірмена, який показує, наскільки змінюються життєві цінності подружжя за кожною зі шкал цінностей, можна обчислити.

Методика «Визначення спрямованості особистості» В.Смекала та М.Кучера (Додаток Г). Чеські психологи В. Смекалов і М. Кучер розробили методику. В основі методу лежить орієнтовна анкета B. Bass. Методика базується на словесних реакціях випробуваного в ситуаціях, пов'язаних із роботою або участю інших у них. Відповіді випробуваного залежать від того, у чому він відчуває задоволення та винагороду. Незважаючи на те, що у випробуваних створюється враження, що вони отримують орієнтовну інформацію про цю стратегію, випробування насправді дозволяє вивчити основну життєву позицію.

Дослідження має на меті визначити три типи спрямованості людини: особистісну (на себе), ділову (на виконання завдань) і колективістську (на взаємодію).

Особистісна спрямованість (спрямованість на себе - НС) пов'язана з перевагою мотивів власного благополуччя, прагнення до особистого престижу та прагнення до особистої першості. Такі люди зазвичай зайняті собою, своїми почуттями та переживаннями, і вони мало реагують на потреби інших людей. У своїй роботі він насамперед бачить можливість задовольнити свої бажання.

Коли дії людини визначаються потребою в спілкуванні та бажанням підтримувати позитивні відносини з товаришами по роботі, виникає

колективістська спрямованість, також відома як спрямованість на взаємні дії. Такі люди демонструють бажання брати участь у спільної діяльності.

Ділова спрямованість характеризується переважанням мотивів, викликаних самою діяльністю; захоплення процесом діяльності; і безкорисливе прагнення до пізнання та отримання нових навичок і вмінь. Такі люди зазвичай намагаються співпрацювати з іншими та досягти найвищої продуктивності групи. Відповідно, вони намагаються продемонструвати точку зору, яку вважають корисною для завершення завдання.

Необхідно відзначити, що всі три різновиди спрямованості в основному поєднуються, а не абсолютно відокремлені. Отже, результати діагностики дозволять нам говорити про домінуючу спрямованість особистості, а не про єдину.

Особливості формування смисложиттєвих орієнтацій можна детально дослідити за допомогою таких підходів.

Таким чином, дані методики дозволяють визначити і вивчити розвиток смисложиттєвих орієнтацій у підлітковому віці.

2.2. Результати дослідження сформованості пріоритетів смисложиттєвих орієнтацій

Констатувальний експеримент проводився на базі Комунальних закладів «Вінницький ліцей № 31» та «Вінницький ліцей 32» У дослідженні брало участь 60 учнів 6-8 класів. З них дівчат – 35 осіб, хлопців. – 25 осіб.

Відповідно до поставлених цілей і завдань та з метою вивчення здатності підлітків пристосовуватися до швидкозмінних обставин у суспільстві першою використовувалась методика «Дослідження соціальної адаптованості».

Соціальна адаптованість підлітків є важливою, оскільки підлітковий вік — це перехідний період від дитинства до дорослості. Тому визначення

того, наскільки пристосований підліток до того, що в його організмі відбуваються фізіологічні зміни, які впливаю на його світогляд і сприйняття себе.

Результати вивчення соціальної адаптованості осіб підліткового віку представлені у таблиці (табл.2.1).

Таблиця 2.1.

Результати дослідження підлітків за методикою «Дослідження соціальної адаптованості»

№	Рівень соціальної адаптації	Кількісний показник
	Високий рівень	25 %
	Середній рівень	56,7 %
	Низький рівень	18,3 %
	Дуже низький рівень	0 %

Для кращого візуального сприймання результатів та подальшого його аналізу представимо їх у формі діаграми (рис.2.1).

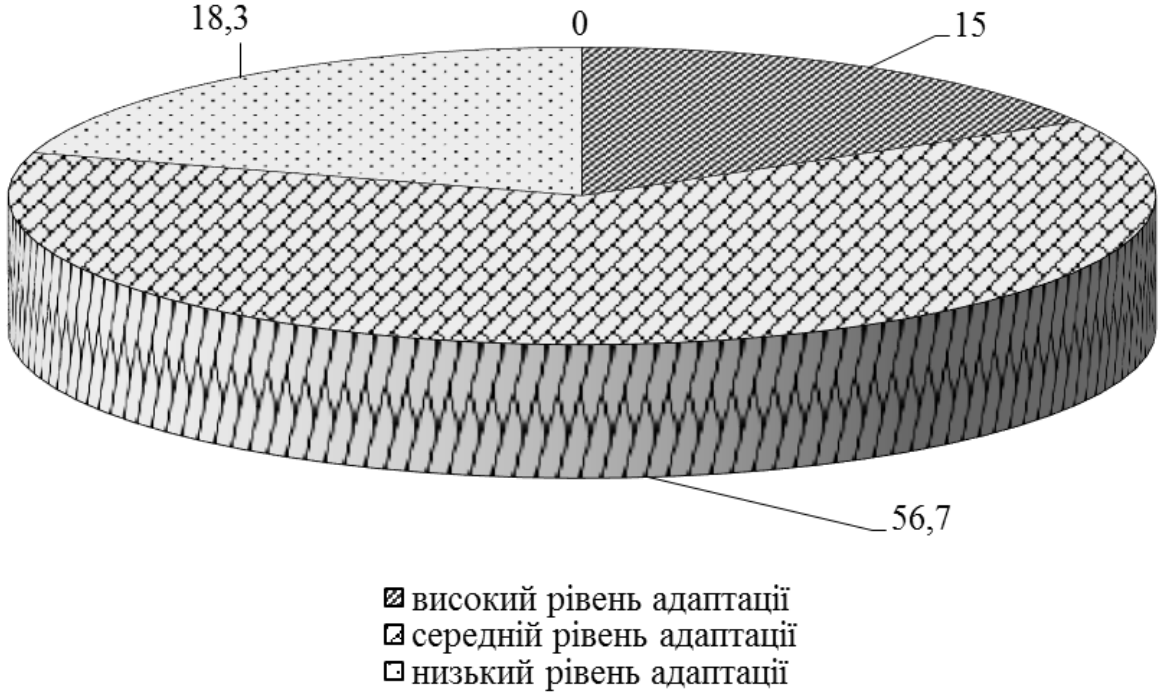

Рис 2.1. Результати досліджень соціальної адаптованості у підлітків

Аналізуючи отримані кількісні результати, ми виявили, що 25 % респондентів підліткового віку притаманний високій рівень соціальної адаптації. Ці підлітки мають глибоке та повне розуміння своїх проблем, характеризуються високою психологічної стійкості. Вони також позитивно ставляться до соціальних спільнот, таких як сім'я, академічні групи та друзі. Вони також активні в навчанні та поза ним.

Зазначимо, що найбільша кількість, а це 56,7 % досліджуваних мають середній рівень соціальної адаптованості. Вони мають достатній рівень розуміння проблем, не турбуються про нове освітнє середовище, мають лише кількох друзів і дуже активні в певних видах діяльності.

18,3 % підлітків досліджуваної групи продемонстрували низький рівень соціальної адаптації. Вони погано розуміють проблеми та демонструють тривогу, нетерплячість, упертість, дратівливість, агресію як під час занять, так і в спілкуванні з оточуючими. Вони пасивні в групі та не мають друзів. Вони не досягають хороших результатів у навчальній діяльності.

Варто зазначити, що 45 % опитаних респондентів на висловлювання опитувальника «Іноді я відчуваю свою непотрібність» дали ствердну відповідь.

На нашу думку, це пояснюється тим, що підліткам не приділяють достатньої кількості уваги їхні батьки. За результатами проведеної бесіди ми з'ясували причину такої недоуваги. Таким причинами стала велика зайнятість на роботі; працевлаштування за межами країни; багатодітність; наявність у сім'ї дітей молодших за віком, які потребують більшої уваги; зловживання алкоголю тощо.

Наступною методикою, яку ми використали для дослідження смисложиттєвих орієнтацій підлітків, стала методика «Дослідження смисложиттєвих орієнтацій» Д.А.Леонтьєва.

Мета тесту полягає в тому, щоб визначити осмисленість життя, а також кількість життєвих цілей, які є у підлітків, та, як ці цілі сформовані і як вони будуть визначені. Результати дослідження представлені у таблиці (2.2).

Таблиця 2.2.

Результати дослідження смисложиттєвих орієнтацій

Шкали	Кількісні показника за рівнями		
	Низький	Середній	Високий
Цілі в житті	25,4	48,3	26,3
Процес життя	30,5	51,2	18,3
Результативність життя	28,6	54,6	16,8
Локус контролю – Я	32,4	49,8	17,8
Локус контролю – життя	30,8	54,4	14,8

Отримані кількісні результати представим на діаграмі та проаналізуємо їх (рис.2.2).

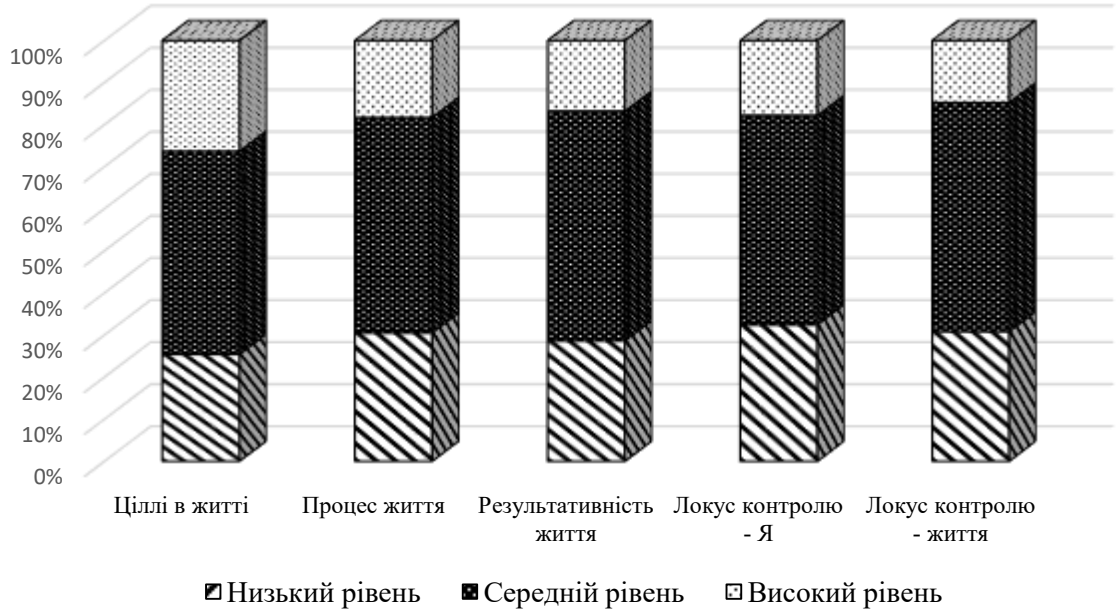

Рис.2.2. Результати дослідження смисложиттєвих орієнтацій

Аналізуючи отримані результати, ми можемо зробити висновки, що у підлітків даної групи респондентів, у своїй більшості, мають середні показники за усіма субшкалами опитувальника. Та варто зазначити, що є

члени групи, які у мають високі або низькі результати за шкалами даної методики.

Проаналізуємо це детальніше.

Отже, нами виявлено, що за шкалою «цілі життя» низькі показники притаманні 25,4 % респондентів. На нашу думку це свідчить, що такі підлітки мають досить несформовану мету власного життя, не можуть визначитися із подальшими цілями.

Зазначимо, що серед опитаних 26,3 % підлітків характеризуються високим показником за вказаною субшкалою. Ці підлітки чітко формулюють та визначають власну мету життя, вони уже визначились із майбутнім (майбутня професія, місце майбутнього проживання тощо).

Проаналізувавши результати, ми також визначили, що для 30,5 % опитаних підлітків властивий низький рівень за шкалою «процес життя», такі підлітки вважають своє життя нецікавим, сумним, у якому не відбувається нічого хорошого та важливого.

Серед респондентів групи, за допомогою методики «Дослідження смисложиттєвих орієнтацій» Д.А.Леонтьєва, виявлені підлітки з високим рівнем насиченості власного життя, тобто за субшкалою «процес життя» і, таких досліджуваних 18,3 % осіб.

Далі проаналізуємо результати щодо результативності життя на думку опитаних підлітків. Отже, 28,6 % респондентів підліткового віку мають низький рівень самореалізації, тобто вони вважають, що прожитий ними час ще не приніс бажаних результатів та не має відповідної продуктивності.

Відповідно, 16,8 % досліджуваних підлітків мають високий рівень результативності життя. Ці особистості мають високу самореалізацію, спрямовані на продуктивну, усвідомлену та корисну взаємодію.

На ступна субшкала методики дослідження це «Локус контролю – Я». Серед досліджуваних виявлено 32,4 % респондентів з низьким рівнем за даним показником.

Для цих підлітків характерним є прояв низької самооцінки, невпевненості у своїх силах тощо. Вони намагають уникати сторонніх незнайомих контактів, не схильні проявляти наполегливість та ініціативність. За результатами бесіди, ми виявили, що такі досліджувані зростають у сім'ях з певними видами узалежнень (алкогольна залежність), де на дітей особливо не звертають увагу, не докладають зусиль щодо їх навчання та розвитку.

І, навпаки, 17,8 % респондентів відзначаються високим рівнем локусом контролю власного «Я». Ці підлітки намагаються бути у центрі уваги, займати керівні посади у групі, відзначаються завищеною самооцінкою, високою впевненістю у собі.

За результатами проведеної бесіди, така поведінка може бути компенсацією порушень сімейної взаємодії, зокрема відсутність батьків через працевлаштування за кордоном тощо.

Остання субшкала, за якою ми буде здійснювати аналіз, це локус контролю – життя. Низький рівень виявлено у 30,8 % респондентів, що вказує на невміння і неспроможність на даному віковому етапі розвитку повноцінно керувати власним життям, оскільки підлітки ще дуже залежні від батьків, і не завжди дорослі дослухаються до бажань чи порад поки що дитини. І лише 14,8 % опитаних осіб підліткового віку мають високий рівень за даною шкалою.

Такі діти мають можливість керувати власним життям і, відповідно, відповідати за наслідки своєї діяльності. За бесідою, яку ми провели із досліджуваними, такий показник характерний для підлітків у яких недостатнє спілкування із дорослими і останні компенсують це фінансово.

після аналізу загальних показників групи опитаних, ми провели аналіз результатів дослідження смисложиттєвих орієнтацій із урахуванням статевих особливостей підлітків.

Результат вивчення представлений у таблиці (табл.2.3).

Таблиця 2.3.

Результаті дослідження смисложиттєвих орієнтацій з урахуванням статевих відмінностей

Шкали	Хлопці			Дівчата		
	Низький	Середній	Високий	Низький	Середній	Високий
Цілі в житті	25,1	59,3	15,6	18,6	61,4	20
Процес життя	24,2	56,9	18,9	12,4	70,6	17,1
Результативність життя	19,8	69,7	20,5	8,6	62,8	28,6
Локус контроля – Я	15,9	70,3	13,8	14,5	58,4	27,1
Локус контроля – життя	23,8	64,7	11,5	13,9	66,5	19,6

Для подальшого аналізу представимо отримані результати на діаграмі (рис.2.3).

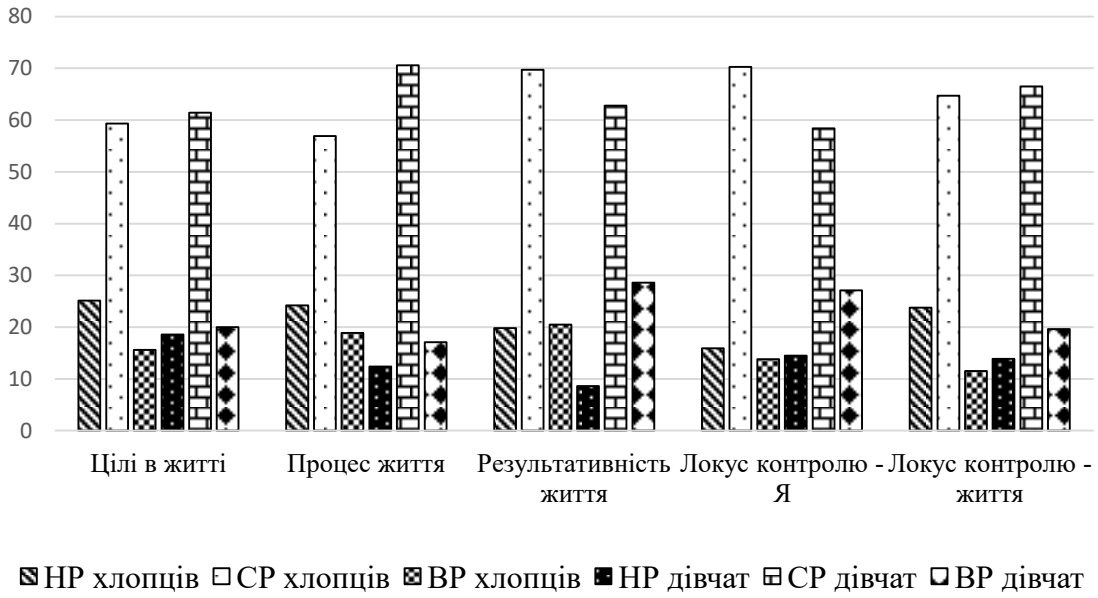

Рис.2.3. Результаті дослідження смисложиттєвих орієнтацій з урахуванням статевих відмінностей

Аналізуючи отримані результати, ми дійшли цікавих висновків. Низький рівень визначення цілей власного життя притаманний для 25,1 %

опитаних хлопців і лише для 18,6 % дівчат-підлітків. Це вказує на вищий рівень невизначеності хлопців підліткового віку, а ніж дівчат. Якщо аналізувати результати щодо високого рівня шкали «цілі в житті», то між результатами дівчат і хлопців різниця не значна.

Результати низького рівня щодо інтересу і емоційної насиченості життя виявлено у 24,2 % опитаних хлопців і, лише у 12,4 % дівчат. Велика кількість підлітків-хлопців із низьким рівнем, на нашу свідчить, про те, що вони незадоволені своїм теперішнім життям, але при цьому можуть надавати життю сенс через спогади про минуле або спрямованість на майбутнє.

Низький рівень результативності життя виявлено у 19,8 % хлопців підлітків і у тричі менше у досліджуваних дівчат підліткового віку. Низький рівень свідчать про незадоволеність підлітків прожитим життям.

Зазначимо, що для 28,6 % дівчат характерний високий рівень за даним показником. Це вказує, що дівчата усвідомлюють неповторність даного періоду життя та важливість цього впливу на майбутнє.

Високий рівень локус контролю – «Я» виявлений у 27,1 % дівчат-підліткового віку. Це вказує свідчать на те, що вони уявляють себе як сильну особистість із свободою вибору. Зазначимо, що ця характеристика виявлена лише у 13,8 % хлопців -підлітків.

Низький рівень керування життям виявлено у 23,8 % хлопців, тоді як у дівчат від становить 13,9 % опитаних жіночої статі. Тобто, хлопці-підлітки переконані, що вони не здатні у повній мірі самостійно керувати власним життям та свідомо робити вибір власної долі.

Наступну методику, яку ми застосували у нашому досліджені стала методика «Дослідження ціннісних орієнтацій» М.Рокича. Це дало нам можливість визначити та проаналізувати найбільш важливі термінальні та інструментальні цінності для особистості підлітків.

Отримані результати вивчення термінальних цінностей представимо у таблиці (табл.2.4).

Таблиця 2.4.

Показники термінальних цінностей підлітків

Цінність	Чистолі результати
Здоров’я	25,6
Цікава робота	8,7
Краса природи та мистецтва	9,4
Любов	37,3
Матеріально забезпечене життя	29,8
Добрі і вірні друзі	34,5
Громадське визнання	11,0
Пізнання	19,7
Продуктивне життя	13,4
Розвиток	19,7
Розваги	27,1
Свобода	26,3
Щасливе сімейне життя	18,4
Щастя інших людей	10,2
Творчість	13,4
Впевненість у собі	26,6

Для кращого візуального сприймання отриманих результатів представимо їх у формі діаграми (рис.2.4).

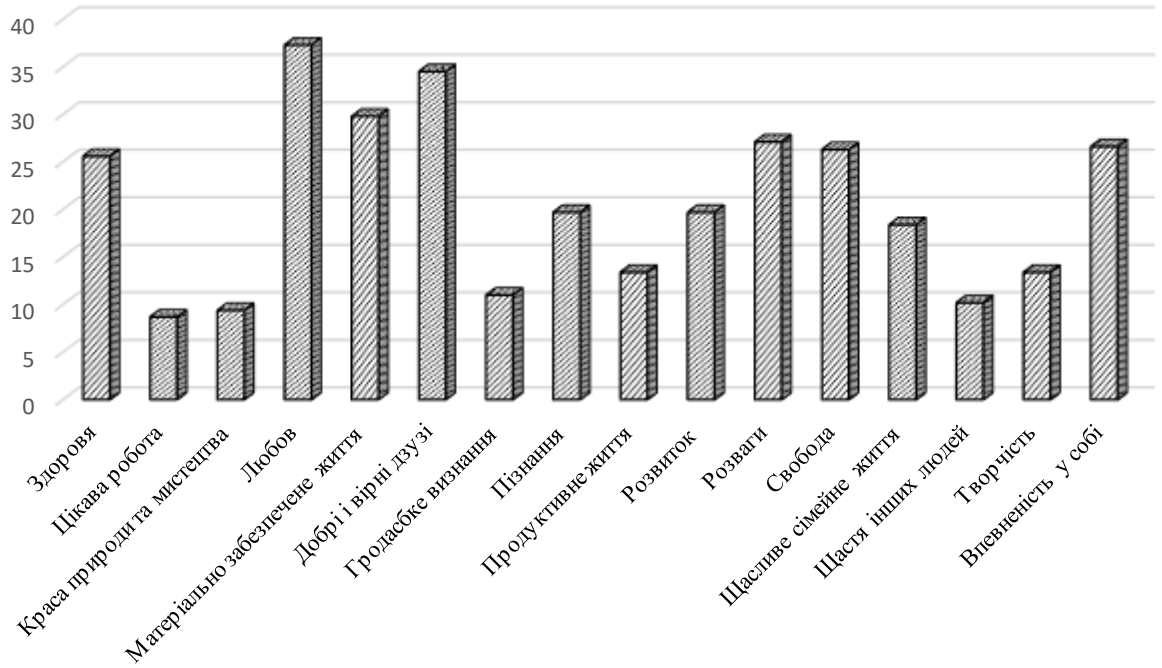

Рис.2.4. Показники термінальних цінностей підлітків

За результатами дослідження ціннісних орієнтацій, зокрема термінальних цінностей, ми можемо стверджувати, що провідною цінністю для підлітків є любов. Це виявлено у 37,3 % досліджуваних респондентів. На нашу думку, такий показник свідчить, що необхідність відчувати себе потрібним, любимим і коханим є важливим чинником нормального розвитку особистості підліткового віку. Зазначимо, що для вказаного вікового періоду переживання відчуття закоханості є одним із провідних елементів формування чуттєво-емоційної сфери.

Наступною важливою термінальною цінністю для підлітків є наявність добрих і вірних друзів. Це виявлено у 34,5 % вибірки. Такий показник, може пояснюватися важливістю міжособистісного спілкування у групі однолітків, а також наявністю референтної групи.

29,8 % респондентів підліткового віку вважають важливою цінністю матеріальне забезпечення, фінансовий добробут та достаток. Ми вважаємо, що формування даної цінності визначено реаліями нашого життя «маю кошти – можу собі дозволити…».

Для 27,1 % опитаних важливими є розваги. За результатами бесіди із досліджуваними підлітками, ми з'ясували, що «цікаве дозвілля» подекуди розв'язано із ризиковими вчинками, що на думку підлітків дає можливість відчути свободу, до якої прогнуть 26,3 % осіб підліткового віку.

Ще однією важливою термінальною цінністю, яка виявлена у 26,6 % вибірки є впевненість у собі. Вміння себе презентувати світові, демонструвати свої знання, рівень розвитку, навички міжособистісного спілкування є важливими компонентами для реалізації себе у сучасних умовах життя.

Для 25,6 % респондентів підліткового віку важливою термінальною цінністю є здоров'я, особливо після епідемії COVID-19 та початком військових дій у країні. Життєдіяльність у майже тотальній ізоляції, вимушена міграція, переживання постійного відчуття страху за збереження власного здоров'я та здоров'я близьких призвела до підвищення уваги щодо

стану власного організму, покращення імунітету, правильного харчування тощо.

Аналізуючи отримані результати, ми також виявили, що незначними для підлітків є такі термінальні цінності, як «цікава робота» (виявлена у 8,7 % підлітків) та «краса природи та мистецтва» (притаманна 9,6 % респондентів). На нашу думку це пов'язано із тим, що досліджуванні підліткового віку, у переважній кількості, ще не працюють і тому не можуть оцінити дану цінність. А що стосуються краси природи та мистецтва, то із розвитком інноваційних технологій підлітки все більше проводять часу у мережі Інтернет і милування природою, відвідування музеїв та виставок відсуваються на другорядний план і не є суттєвими на їх думку.

Проаналізуємо результати ранжування інструментальних цінностей, яке ми виявили, використавши методику «Дослідження ціннісних орієнтацій» М.Рокича. Отже, результати дослідження представлені у таблиці (табл.2.5).

Таблиця 2.5.

Показники інструментальних цінностей підлітків

Цінність	Чистолі результати
Охайність	10,5
Вихованість	25,7
Почуття гумору	8,7
Дисциплінованість	22,5
Незалежність	19,6
Освіченість	23,9
Відповідальність	14,1
Раціоналізм	9,1
Самоконтроль	9,1
Сміливість у відстоюванні своєї думки	18,5
Тверда воля	12,7
Чесність	22,8
Ефективність у справах	10,7
Чуйність	7,5

Інструментальні цінності характеризують шляхи, які вибираються для досягнення цілей життя, вони є інструментом реалізації термінальних цінностей.

Представимо у формі діаграми отримані результати вивчення інструментальних цінностей підлітків (рис.2.5).

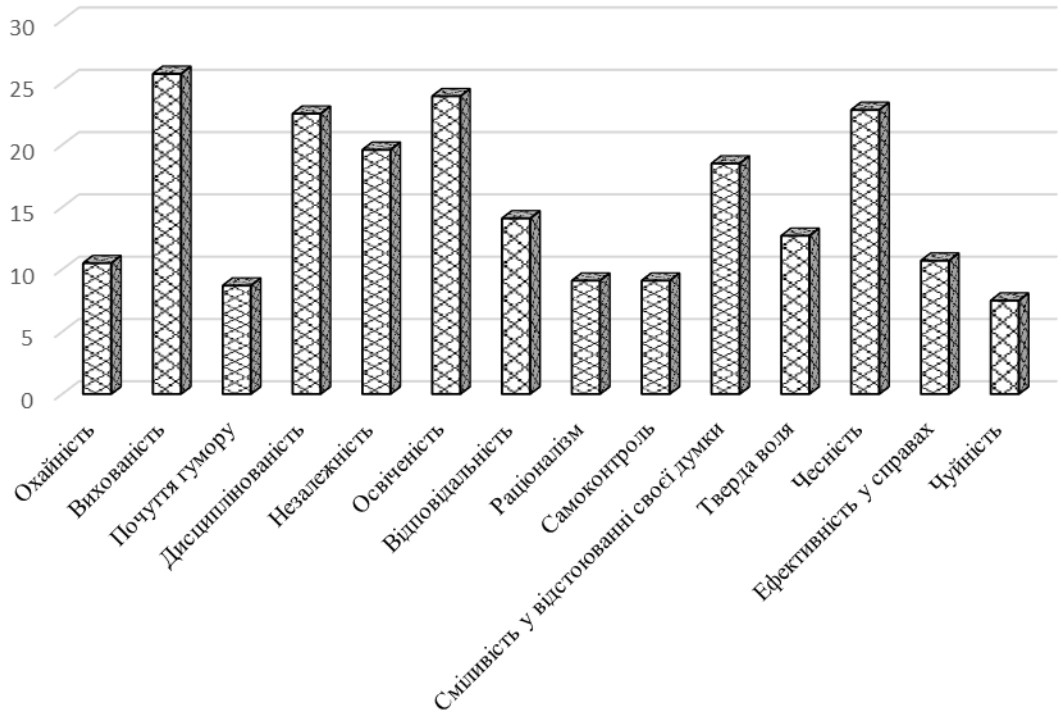

Рис.2.5. Показники інструментальних цінностей підлітків

Отже, при опрацюванні отриманих результатів, ми можемо стверджувати, що 25,7 % опитаних підлітків переконанні, що важливою інструментальною цінністю є вихованість. Вони вважають, що аби досягнути поставленої мети найважливішим є чемне ставлення до себе та оточуючих, доброзичливість та вірність.

23,9 % опитаних осіб підліткового віку вважають, що важливою цінністю для реалізації життєвих планів є освіченість. Респонденти переконані, що для виконання подальшої ефективної діяльності необхідні ґрунтовні знання та вміння. Це на їх думку є ключовим моментом для забезпеченого майбутнього.

Ще однією важливою інструментальною цінністю, на думку 22,8 % досліджуваних підлітків, це чесність. Вони це пояснюють тим, що чесна оцінка власних сил та можливостей дасть змогу обрати власне майбутнє, професію тощо.

Для 22,5 % підлітків важливим є прояв дисциплінованості як важливою інструментальної цінності. Лише дотримання чітких інструкцій, правил, розпорядку дня, чітке планування діяльності тощо, на думку цих опитаних, може стати сходинкою до досягнення життєвої цілі.

Також, деякі підлітки (18,5 % респондентів) вважають, що вміння відстояти свою думку та позицію є умовою досягнення мети. Вміння чітко висловити свою думку, навести переконливі факти є важливою особистісною якістю, що допомагає у подальшому професійному становленні. Але варто зазначити, що подекуди ця цінність має шкідливі наслідки. Часто це, як і чесність, призводить до виникнення конфліктних ситуацій, адже не усім подобається чути правду і не усі можуть толерантно відстоювати свою думку. Саме підлітки досить агресивно доводять свою правоту, таким чином демонструючи свою дорослість та незалежність.

На думку опитаних найменш важливою інструментальною цінністю є чуйність (виявлена у 7,5 % підлітків). Переважна більшість досліджуваних переконані, що співчуття у теперішній час є неважливою якістю, яка гальмує потребу людини у досягненні поставлених цілей.

У подальшому нашому дослідженні ми використали методику «Визначення спрямованості особистості» В.Смекала та М.Кучера. Результати представлена у таблиці (табл.2.6).

Таблиця 2.6.

Рівні вираження спрямованості

Рівень	Особиста спрямованість	Колективістська спрямованість	Дійова спрямованість
Низький	0 %	10 %	0 %
Нижче середнього	6,7 %	23,3 %	36,7 %

Середній	35 %	55 %	48,3 %
Вище середнього	45 %	11,7 %	15 %
Високий	13,3 %	0 %	0 %

Для подальшого ефективного аналізу отриманих результатів та для зручності сприймання показників представимо їх на діаграмі (рис.2.6).

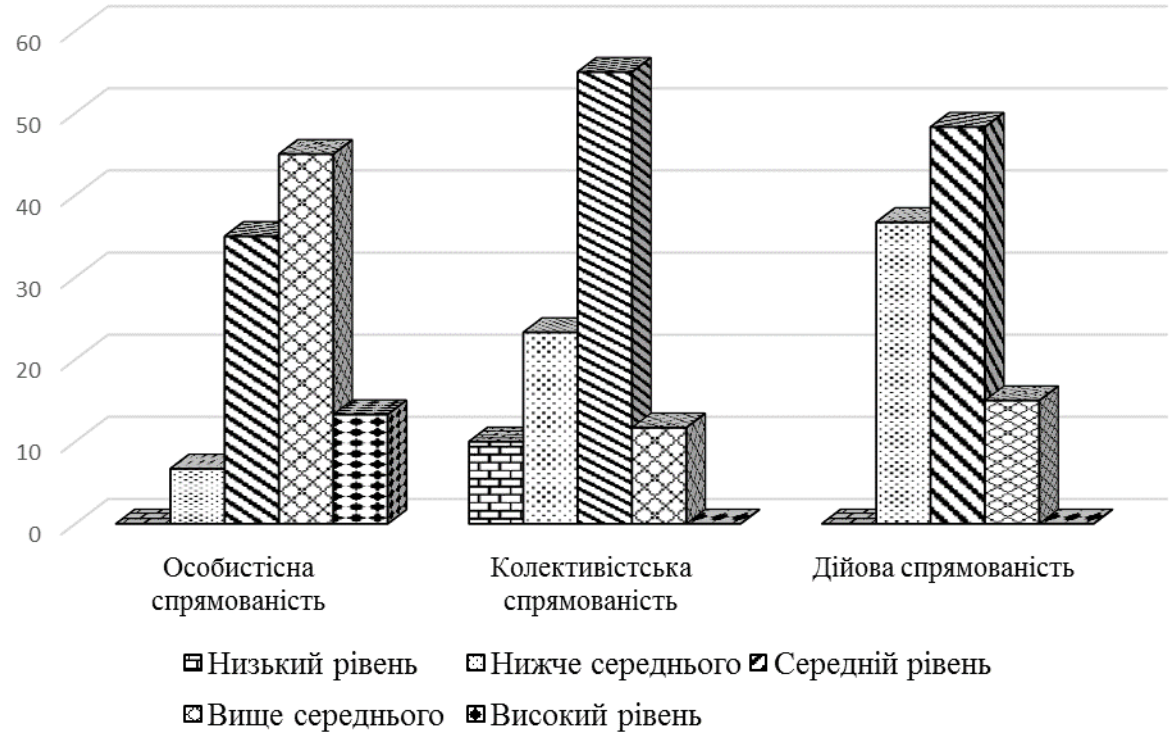

Рис.2.6. Рівні вираження спрямованості

Отже, за результатами дослідження рівнів вираженості спрямованості особистості ми виявили, що у 13,3 % осіб підліткового віку проявляється високий рівень особистісної спрямованості, у 45 % - рівень спрямованості «на себе» вище середнього та 35 % мають середній рівень особистісної спрямованості.

Такі результати, на нашу думку, свідчать, що у своїй більшості підлітки спрямовані на себе, на задоволення власних потреб та бажань. Від оточуючих вони вимагають того ж, а саме, виконання та задоволення усіх їхніх забаганок, поваги до своєї особистості та до своїх рішень тощо.

Далі розглянемо результати вивчення колективістської спрямованості. Отже, у підлітків досліджуваної групи переважає середній рівень даного виду спрямованості (55 % опитаних). Це вказує на те, що хоча у підлітків і переважає особистісна спрямованість, вони також схильні і потребують міжособистісної взаємодії. У цій взаємодіє формується уміння працювати у колективі та досягати спільної результативної мети.

Ще одним видом спрямованості, яка була досліджена, це дійова спрямованість. За результатами дослідження виявлено, що такий вид спрямованості найменш сформовані у підлітків. У більшості опитаних виявлений середній та нижче середнього рівень даної спрямованості.

Проаналізуємо особливості спрямованості особистості з урахуванням статі досліджуваних. Результати представлені у таблиці (табл.2.7).

Таблиця 2.7.

Рівні вираження спрямованості підлітків різної статі

Рівень	Особиста спрямованість		Колективістська спрямованість		Дійова спрямованість	
	Хлопці	Дівчата	Хлопці	Дівчата	Хлопці	Дівчата
Низький	0	0	8 %	0	0 %	0 %
Нижче середнього	24 %	0	52 %	25,7 %	36 %	37,1 %
Середній	36 %	14,3 %	40 %	45,7 %	56 %	51,4 %
Вище середнього	40 %	65,7%	0	20 %	8 %	11,4 %
Високий	0	20 %	0	0	0 %	0 %

Отже, на основі аналізу рівнів особистісної спрямованості, ми можемо стверджувати, що у дівчат високий рівень більш виражений, ніж у хлопців.

Можна припустити, що високий рівень спрямованості дівчат на себе свідчить про те, що в підлітковому віці перевагу віддають власному «Я» (зовні, почуття тощо) над іншими видами взаємодії. Спостерігається вираження такого рівня смислової сфери як егоцентризм, який включає в себе нерозуміння, задоволення власних бажань і прагнення до особистої вигоди.

Аналогічний результат також спостерігається у хлопців, але він менш помітний. Це означає, що підлітки дуже зайняті собою, своїми переживаннями та проблемами. Часто поводяться нелогічно та швидко роблять висновки та припущення щодо інших людей. Вони намагаються контролювати групу. Коли вони там, люди навколо них не відчувають свободи. Вони не знають, коли їм потрібно розмовляти, а коли їм потрібно просто промовчати та слухати. Крім того, важко зрозуміти, чи люблять вони інших людей.

Аналізуючи результати за колективістською спрямованістю, ми виявили, що не спостерігається значимої різниці між показниками хлопців та дівчат.

У більшості випадків орієнтація на взаємну дію знаходиться на середньому рівні. Це показує, що підлітки здатні досягти компромісу і поступитися своїм поглядам.

Таким чином, можна зробити висновок, що підлітки часто прямують до вирішення проблеми усіма можливими шляхами. Часто вони не бажають працювати інтенсивно, не допомагають групі вирішувати завдання, і іноді можуть заважати групі працювати разом. Однолітки, які багато працюють, підлітки несправедливо вважаються конкурентами. Коли справа доходить до вирішення важливого для них питання, вони час від часу беруть на себе відповідальність. Зрідка допомагають іншим членам групи висловлювати свою думку, але майже ніколи не допомагають досягти загальної мети.

За результатами дослідження ми виявили виражений низький рівень спрямованості на завдання, що підтверджує егоцентричність підлітків і спрямованість на себе, на свої почуття і задоволення лише власних потреб.

Таким чином, результати показують, що підлітки не демонструють бажання допомагати іншим членам групи висловлювати свої думки або підтримувати ціль групи. Вони часто мають чудові ідеї для подальшої роботи групи, але не втілюють її. Підлітки не беруть на себе відповідальність,

незважаючи на те, що вони можуть робити хороші звіти, але не завжди демонструють бажання.

Отримані результатами проведеного констатувального експерименту дали нам можливість здійснити кореляційний аналіз, використавши методи математичної статистики, зокрема t-критерій Стюдента, з метою підтвердження достовірності отриманих даних.

Отже, коефіцієнт кореляції для вибірки 60 осіб становить $t = 0,28$ при $p \geq 0,08$.

За результатами кореляційного аналізу ми виявили як прямі так і зворотні взаємозалежності. Так, прослідковується прямий зв'язок між високим рівнем соціальної адаптованості та процесом, інтересом та емоційною насиченістю життя, який становить $t = 0,27$ (при $p \geq 0,01$). Це вказує на те, що високий рівень пристосування до змінних умов життєдіяльності сприяє насиченню життя підлітків неперевершеними враженнями, подіями тощо. Це може бути переїзд, відвідування нового гуртка, участь у змаганнях тощо.

Ще один позитивний кореляційний зв'язок виявлено між локус контролем – «Я» та термінальною цінністю «впевненість у собі» та становить $t = 0,31$ (при $p \geq 0,05$). Такі результати підтверджують, що сильна особистість завжди впевнена у своїх діях, має адекватно високу самооцінку, рівень знань тощо.

Пряма кореляція спостерігається між локус контролем – життя та цінністю «матеріально забезпечене життя», становить $t = 0,28$ (при $p \geq 0,04$). Підлітки переконані, що лише матеріальне становище впливає на задоволеність власним життям, можливість впливати на це життя тощо.

Виявлено прямі кореляції між чесністю та визначенням та постановкою цілей у житті, що становить $t = 0,32$ (при $p \geq 0,06$). Підлітки впевнені, що чесність перед собою та оточуючими дає можливість чітко зрозуміти себе та визначити подальшу мету власного майбутнього. Усвідомлення своїх

можливостей, особливостей здоров'я допомагає вибрати майбутній фах, цікаву улюблену діяльність тощо.

Високий рівень особистісної спрямованості корелює із показником локус контролю – «Я», що становить t =0,30 (при p ≥ 0,06). Тобто, враховуючи власні переконання, потреби, бажання тощо, підліток більше спрямований на керування та визначення цілей власного життя.

Зазначимо, що ми, також, виявили зворотні кореляційні зв'язки між результативністю життя та низьким рівнем соціальної адаптованості, який становить t =-0,29 (при p ≥ 0,03). На нашу думку, низька здатність пристосовуватись до зміни умов соціуму призводить до замкнутості, пасивності у соціальній взаємодії, і таким чином, до набуття незначного досвіду та вражень від прожитого.

Таким чином, проведені дослідження показали, що більша частина підлітків спрямована на себе на свої почуття і емоції, нездатні вислухати інших, роблячи поспішні висновки. Часто намагаються нав'язати свою волю.

Висновок до другого розділу

Отже, для проведення дослідження смисложиттєвих орієнтацій ми використали такі методики, як «Дослідження соціальної адаптованості», «Дослідження смисложиттєвих орієнтацій» Д.А.Леонтьєва, «Дослідження ціннісних орієнтацій» М.Рокича, «Визначення спрямованості особистості» В.Смекала та М.Кучера.

За результатами досліджень виявилось, що в більша частина досліджуваних дітей середній рівень соціальної адаптації, що є не таким критичним, і свідчить про те, що в них не виникає внутрішніх конфліктів і дискомфорту.

Результати методики «Дослідження смисложиттєвих орієнтацій» Д.А.Леонтьєва показали, що підлітки в середньому живуть життям, яке є осмисленим, відчувають наявність мети та вважають своє життя цікавим,

емоційно насиченим і наповненим сенсом. Вони вважають себе цілеспрямованими та розумними щодо своїх сил. Крім того, коли аналізуються окремі анкети, виявляються результати, які вищі або нижчі середньостатистичних.

За результатами отриманими за методикою «Дослідження ціннісних орієнтацій» М.Рокича серед термінальних цінностей, тобто основних цілей підлітки вибрали здоров'я, щасливе сімейне життя, наявність хороших і вірних друзів, любов і впевненість в собі, матеріально забезпечене життя, а методами для здійснення поставлених цілей вони вибрали вихованість, акуратність, життєрадісність, освіченість, відповідальність, незалежність.

За результатами використання методики «Визначення спрямованості особистості» В.Смекала та М.Кучера виявлено, що в більшості підлітків переважає спрямованість на себе, на свої почуття і проблеми. Вони роблять поспішні висновки, не вдаючись у деталі, нав'язують свою волю другим. Часто поводять себе не тактовно, не йдуть на поступки. Часто гальмують роботу групи, не проявляють ініціативи, але деколи здатні до взаємодопомоги, хоча працюють і не на повну силу.

РОЗДІЛ ІІІ. ФОРМУВАННЯ СМИСЛОЖИТТЄВИХ ОРІЄНТАЦІЙ У ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ

3.1. Обгрунтування програми тренінгу з формування смисложиттєвих орієнтацій підлітків

Враховуючи результати діагностичних досліджень, які були отримані під час дослідницького етапу, були внесені зміни в умови формування ціннісного ставлення особистості.

З метою оптимізації процесу формування смисложиттєвих орієнтацій нами був розроблений тренінг розвитку смисложиттєвих орієнтацій у підлітків.

Даний тренінг включає цикл взаємопов'язаних вправ, метою яких було створення умов, які забезпечували б формування ціннісного ставлення особистості до життя.

Мета тренінгу: формування смисложиттєвих орієнтацій підлітків.

Завдання тренінгу:

- формувати позитивні якості особистості;
- формувати вміння визначити найважливіші цінності в своєму житті;
- навчити підлітків бути цілеспрямованими;
- допомагати в становленні позитивного відношення до навколишнього світу;
- формування мотивації до самопізнання

У роботі використовувалися різні методи: міні-лекції, в яких учасникам надається теоретична інформація про різні смисложиттєві установки; мозковий штурм, в якому учасники поділяються на групи та виконують завдання, яке завжди вимагає створення великої кількості варіантів відповідно до завдання; рольова гра, в якій учасники поділяються на групи та намагаються вирішити певну ситуацію; і групове обговорення, в якому учасники обговорюють теми чи питання з метою вираження власної позиції

кожним членом групи та пошуку спільних думок); індивідуальна робота (учасники виконують завдання самостійно).

Програма психокорекції складалася з шести зустрічей. Первий мав на меті надання теоретичної інформації про поняття чіннісних і смисложиттєвих установок. Основною метою наступних зустрічей було ознайомлення та корекція різних життєвих установок.

Підбиття підсумків, закріплення результатів програми та повторне тестування були головними темами останньої зустрічі.

Ми охарактеризували план роботи на кожній зустрічі із досліджуваними, а також у додатках представлено повну програму (Додаток Д).

План початкової зустрічі Таким чином, учасники зможуть познайомитися та відчути себе у безпеці. Крім того, під час цієї зустрічі члени групи вперше ознайомляться з концепцією «смисложиттєвих установок» і проаналізують свої власні установки. Після виконання вправ учасникам дається домашнє завдання вести свій щоденник за схемою АВС і перевіряти свої нелогічні установки.

Палан для другої зустрічі Учасники цієї зустрічі повинні мати уявлення про установку. За допомогою вправ учасники групи навчилися визначати та спростовувати свої цінності. Вправа «Це не катастрофа» допомагає респондентам закріпити раціональні способи реагування на подібні думки, а вправа «Тут і зараз» заохочує учасників жити зараз, а не думати про майбутнє. Учасники виконують домашнє завдання після заняття.

План для третьої зустрічі Учасники отримають уявлення про поняття повинності та різновиди повинності після цієї зустрічі. Вони знецінюють установки, коли вчаться замінювати «повинен» на «хочу/хотів би». Члени групи можуть оцінити свої установки повинності та переформулювати їх у більш прийнятний спосіб, звертаючись до досвіду, який вони мають. Крім того, зустріч включає в себе вправу «Мої особисті кордони», яка допомагає

людям навчитися захищати себе, коли суспільство намагається нав’язати їм певну «повинність». Після цього учасникам дають домашнє завдання.

План четвертого засідання Після завершення учасники створять уявлення про оціночні установки та проаналізують, скоригують власні. Більшість вправ, які проводяться на цій зустрічі, виконуються за допомогою ручки або листочків і мають індивідуальний характер. Учасники зможуть створити пам’ятку на майбутнє за допомогою заключної вправи «Я різний(а)». У зустрічі також було включено додаткову вправу під назвою «Мої досягнення». Ця вправа спрямована на підкреслення позитивних аспектів у собі та своїх досягнень. Учасникам дають домашнє завдання, щоб стежити за оціночними установками, аналізувати та коригувати їх після заняття.

План проведення п’ятої зустрічі Учасники отримали уявлення про «фрустрацію» та «фрустраційну толерантність» під час цієї зустрічі. Метою вправ є розвиток здатності адекватно реагувати на фрустраційні ситуації. Крім того, члени групи повинні скласти список, запитуючи: «Що я можу зробити, якщо я фрустрований?» Домашнє завдання, яке було надано учасникам після заняття, полягало в тому, щоб вони спостерігали за моментами, коли виникали фрустрації, і оцінювали, чи змінилися їхні стратегії реагування на нікси.

План шостої сесії Задача цієї зустрічі полягає в тому, щоб учасники закріпили нові знання та навички. На цій зустрічі також відбувається повторне тестування.

Отже, у наступному розділі ми порівняємо результати тестування до та після корекції для визначення ефективності тренінгу.

3.2. Результати формувального експерименту з формування смисложиттєвих орієнтацій

Згідно з додатковим дослідженням, результати тренінгу з формування

смисложиттєвих орієнтацій показали певні зміни в ціннісно-мотиваційній сфері.

У процесі дослідження нами була впроваджена корекційна програма, участь у якій взяли 14 підлітків. У контрольній групі було 12 підлітків, з якими не проводити психокорекційних заходів.

Також нами була проведена повторна діагностика ціннісних орієнтацій, щоб перевірити, наскільки добре спрацювала корекційна програма з учасниками експериментальної групи та перевірити, чи змінилися ціннісні орієнтації учасників контрольної групи без проведення корекційних занять.

Для діагностичного зрізу було використано методику «Дослідження ціннісних орієнтацій» М.Рокича.

Ми визначили, що зміни відбулися у виборі термінальних цінностей, тобто тих цінностей до яких прагне особистість і вони виступають для неї метою.

Отримані результати представлені у таблиці (табл.3.1).

Таблиця 3.1.

Показники термінальних цінностей підлітків ЕГ та КГ

Цінність	Чистолі результати			
	ЕГ		КГ	
	До тренінгу	Після тренінгу	До тренінгу	Після тренінгу
Здоров'я	24,7	21,2	23,6	22,1
Цікава робота	8,5	9,2	9,7	9,9
Краса природи та мистецтва	10,4	12,4	8,9	7,8
Любов	32,3	30,3	35,2	34,1
Матеріально забезпечене життя	26,8	25,5	24,4	26,2
Добрі і вірні друзі	29,5	24,1	37,6	33,8
Громадське визнання	10,5	12,0	12,9	12,5
Пізнання	17,7	20,1	18,1	17,9
Продуктивне життя	12,4	10,2	15,3	15,6
Розвиток	18,7	26,8	19,7	18,5
Розваги	25,1	14,5	26,1	25,9
Свобода	26,3	13,6	24,3	22,5

Щасливе сімейне життя	17,4	28,4	18,4	19,1
Щастя інших людей	11,2	14,2	10,2	12,2
Творчість	13,4	12,5	14,5	16,1
Впевненість у собі	27,6	25,1	26,8	25,6

Представимо результати повторного дослідження ціннісних орієнтацій підлітків контрольної групи за методикою «Дослідження ціннісних орієнтацій» М.Рокича у формі діаграми (рис.3.1).

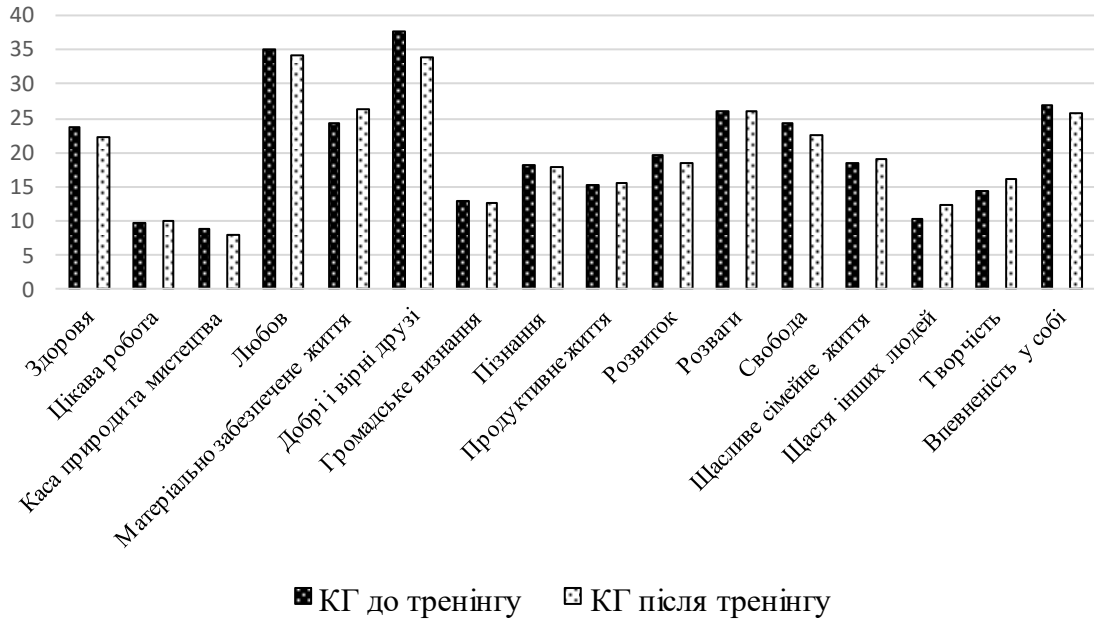

Рис.3.1. Повторне дослідження ціннісних орієнтацій підлітків контрольної групи

Отже, за результатами повторного зрізу вивчення ціннісних орієнтацій підлітків контрольної групи, ми виявили, що значних і вагомих змін не відбулося, тобто зовнішні фактори не відіграють вирішальної ролі в данному випадку.

Можна зазначити, що не значні зміни відбулися з усіма показниками. Усе ж важливим підлітки вважають здоров’я, матеріально забезпечене життя, добрі та вірні друзі. Після дослідження в списку найбільш значущих виборів з’явилась категорія «розвиток», яка майже зайняла разом з «щасливе сімейне життя» один ранг.

Далі проаналізуємо результати змін термінальних цінностей у підлітків експериментальної групи до та підля апровадження окрекціної програми. Представимо кількісні показники у формі діарамі, що полегшить порівняльний аналіз цінностей особистості (рис.3.2).

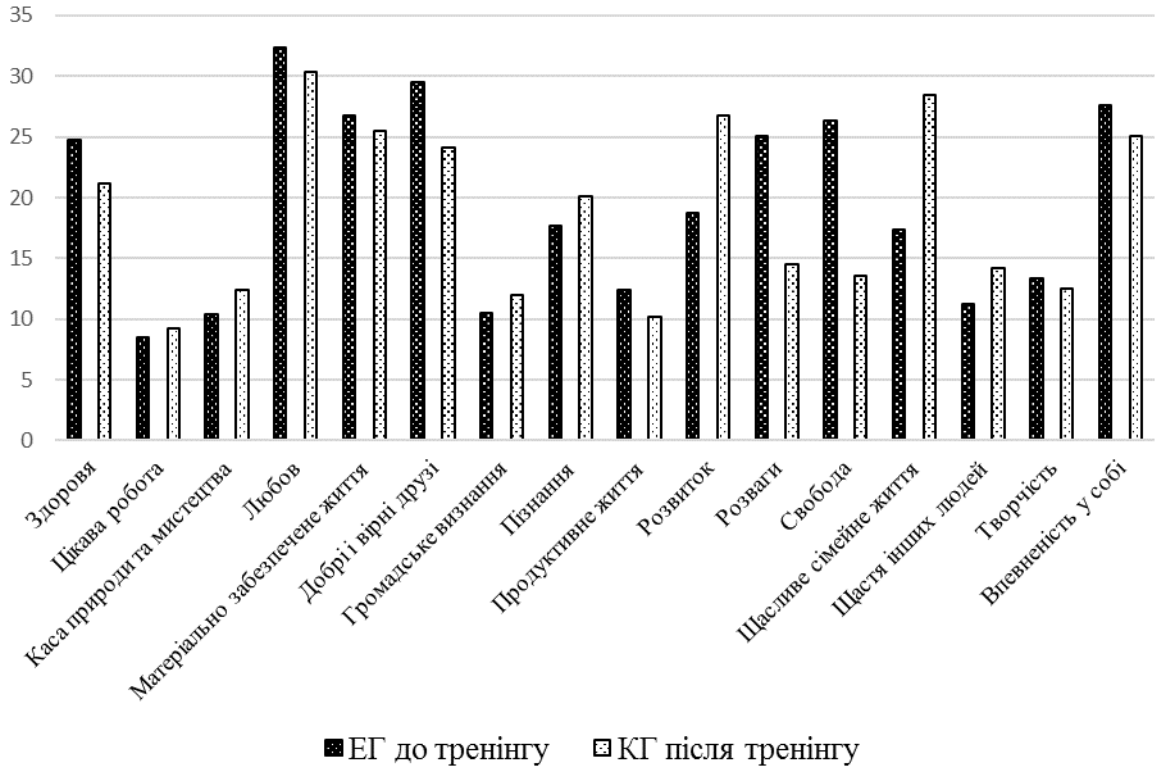

Рис.3.2. Повторне дослідження ціннісних орієнтацій підлітків експериментальної групи

Отже, за результатом повторного дослідження ціннісніх орієнтацій підлітків експериментальної групи, ми можемо стверджувати, що важливі цінності зазнали певних, але не залишили своїх провідних значень. Але звернемо увагу на ті важливі зміни, які відбулися після психокорекційної роботи.

Ми бачимо, що значно ціннішим для підлітків стала термінальна цінність «розвиток», тобто вони більше уваги приділяють розвиткові власної особистості, відвідують різноманітні заходи, долучаються до активностей колективу.

Також, у підлітків експериментальної групипокращилися показника цінності «пізнання», що на нашу думку, виявляється у покращенні успішності навчання за результатами аналізу продуктів діяльності учнів.

Зазначимо, що підлітки після корекційних заходів почали більше цінувати сімейні стосунки, взаємозвязок з близькими родичами. Підлітки стали більш відкритими у спілкуванні із батьками, почали ділитися із ними своїми переживаннями, страхами тощо. Тобто ми можемо сказати, що даний тренінг має вплив і на формування свмейної взаємодії.

Також, ми виявили, що знизився рівень цінності «розваги», тобто підлітки почали більш серйозно відноситися до власного життя, планувати своє дозвілля та діяльність, аби досягти більш ефективних результатів у свому житті. Представимо зміни, що відбулися в інтернальних цінностях підлітків кожної групи до та після корекційного впливу, у таблиці (табл. 3.2).

Таблиця 3.2.

Показники інструментальних цінностей підлітків ЕГ та КГ

Цінність	Чистолі результати			
	ЕГ		КГ	
	До тренінгу	До тренінгу	До тренінгу	До тренінгу
Охайність	11,5	10,7	13,7	14,2
Вихованість	24,6	15,4	23,4	22,6
Почуття гумору	9,1	**18,7**	8,7	9,0
Дисциплінованість	22,5	20,1	23,7	22,2
Незалежність	18,7	17,8	19,6	20,4
Освіченість	24,9	23,7	22,6	20,7
Відповідальність	15,4	**27,2**	13,1	15,6
Раціоналізм	10,1	14,3	8,4	9,4
Самоконтроль	12,1	**25,0**	8,6	8,3
Сміливість у відстоюванні своєї думки	17,5	18,4	18,5	17,5
Тверда воля	13,7	12,9	12,7	10,9
Чесність	21,8	24,8	23,2	21,8
Ефективність у справах	12,7	15,1	11,5	12,0
Чуйність	8,5	7,9	9,2	8,7

Для покращення сприйняття отриманих результатів дослідження інструментальних цінностей контрольоної групи до та після формувального експерименту та подальшого їх аналізу представимо їх у формі діаграми (рис.3.3).

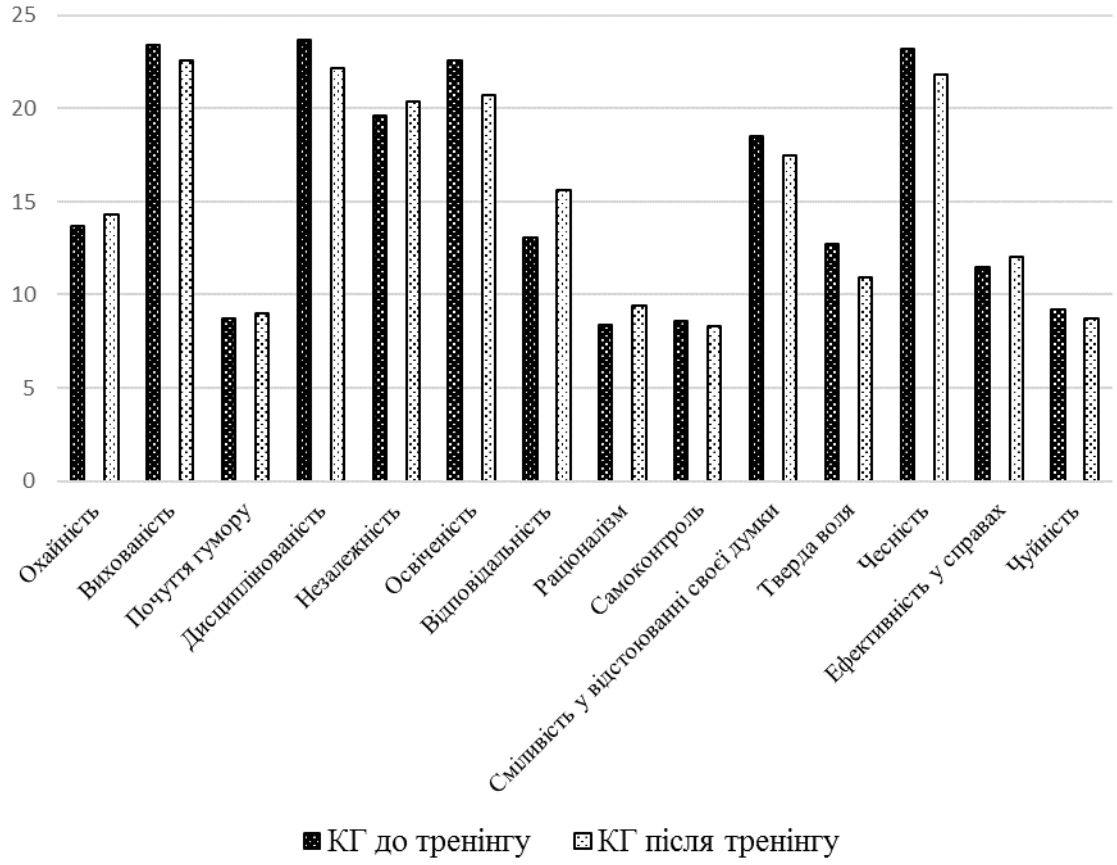

Рис.3.1. Повторне дослідження ціннісних орієнтацій підлітків контрольної групи

В виборі інструментальних цінностей, тобто тих цінностей за допомогою, яких особистість досягає цілей у житті ми отримали такі результати. До проведення тренінгу в контрольній групі змін не відбулося, це означає, що суттєвого впливу навколишнє середовище на вибір не справило.

Проаналізуємо зміни інструментальних цінностей у підлітків експериментальної групи до та після впровадження психокорекційної програми.

Для покращення візуального сприйнятя представимо результати у формі діаграми (рис.3.4).

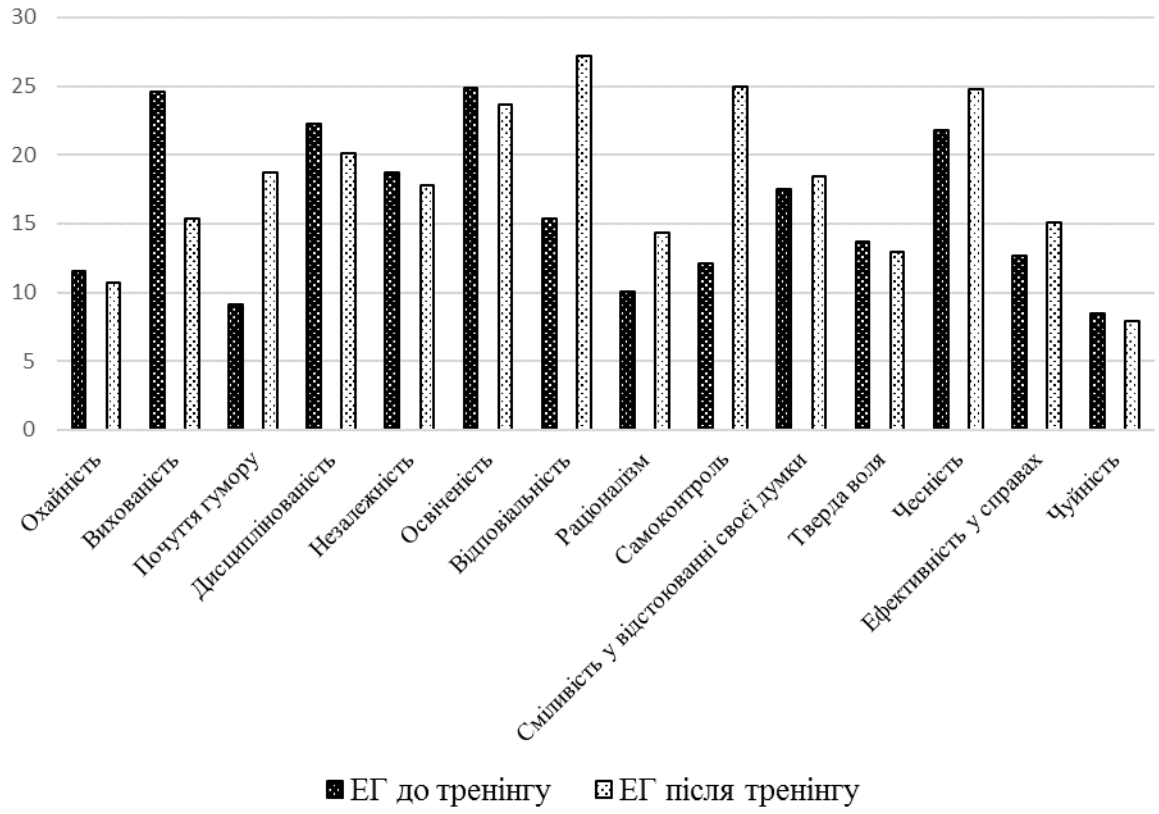

Рис.3.1. Повторне дослідження ціннісних орієнтацій підлітків експериментальної групи

Отже, за результатами впровадження корекційної програми відбулися певні зміни у структурі інструментальних цінностей підлітків експериментальної групи. Зокрема, підлітки експериментальної групи почали сприймати деякі ситуації свого життя більш пристіше, із почуттям гумору, що нанашу думку зменшило кількість конфліктів.

Також підлітки експериментальної групи після тренінгу більше уваги звертають на самоконтроль емоційно-вольової та пізнавальгої сфери, міжособистісної взаємодії.

Зазначимо, що підвищився рівень відповідальності підлітків за свої вчинки та загалом за своє життя. Вони менше звинувачують оточуючих у власних девдача і намагаються самі проалізувати присини неуспіху.

Отже, ми можемо стверджувати, що наша корекційна робота справді дала певні результати, адже без відповідного впливу в контрольній групі змін

не відбулось, а результати в експериментальній групі відрізняються результативністю.

Висновок до третього розділу

Ми створили дві групи підлітків, одна контрольна, а інша експериментальна, щоб дослідити зміни в ціннісно мотиваційній сфері для покращення дослідження формування смисложиттєвих орієнтацій.

Для цього ми створили курс тренінгу, який допомагає формувати смисложиттєві орієнтації.

Ми провели додаткове дослідження методики «Ціннісні орієнтації» М. Рокича перед тренінгом і виявили, що не було жодних змін. Після того, як експериментальна група пройшла курс навчання, контрольна та експериментальна групи пройшли повторне дослідження.

Результати дослідження показали, що в контрольній групі не було жодних змін; однак в експериментальній групі були певні зміни щодо цінностей і мотивацій. Це означає, що смисложиттєві орієнтації були сформовані за допомогою нашої тренінгової програми.

ВИСНОВКИ

За результатами нашого дослідження ми можеми зробити висновки, що смисложиттєві орієнтації – це складні соціально-психологічні утворення, які виникають із реальних важливих життєвих відносин суб'єкта та його буття. Вони стосуються всього життєвого шляху особистості та визначають вектор і межі самореалізації особистості як суб'єкта життєвого шляху через структурну організацію цінностей. Відносини, потреби, особистісні цінності та конструкти є основними сенсами людини. Особисті цінності та потреби займають однакове місце в структурі мотивації та породження смислів. Вони також пов'язують внутрішній світ особистості з життєдіяльністю. Відношення характеризують конкретний сенс, який певні об'єкти, явища, люди та наші потреби та цінності мають для людини. Ці відношення також проявляються в конструктах. Конструкти дозволяють нам оцінити будь-який об'єкт.

Егоцентричний, групоцентричний і просоціальний є основними рівнями смислової сфери. Ситуативні (найбільш динамічні), стійкі (найменш динамічні) і особистісно-ціннісні форми смислових утворень пов'язані з цим і дають уявлення про його інтенсивність. Таким чином, можна вважати, що смислові утворення є основною можливістю майбутнього. Вони починають контролювати свою поведінку та особистість. Таким чином, суб'єктивна смисложиттєва концепція формується в смисловій сфері шляхом об'єднання узагальненої особистісної системи поглядів на цілі та потреби, зв'язки та конструкти конкретної людини. Він проявляється в минулому (результат), теперішньому (процес) і майбутньому (мета).

Смисложиттєва ідея не залишається статичною; вона набуває більш конкретних форм до пізнього підліткового чи юнацького віку. Відповідно, в підлітковому віці всі попередні зв'язки, симпатії, норми та цінності повинні бути перевірені на міцність. Більшість підлітків цікавляться тим, як співвідносяться «тілесні» та «соціальні» характеристики їхнього «Я»,

досліджуючи особливості свого існуючого «Я». Хоча ще немає досить чітких орієнтирів, він починає розробляти свій життєвий план. У підлітковому віці особистість більше звертає увагу на оточення, а не на свої внутрішні якості. Власне «Я» цінується більше.

В цей період спостерігається опір щодо опіки та тяга до самовираження та самовираження. Це призводить до непорозумінь між дітьми та батьками, дорослими та молодшим поколінням. Відповідно, підлітковий вік має вирішальне значення для формування особистості.

Отже, для проведення дослідження смисложиттєвих орієнтацій ми використали такі методики, як «Дослідження соціальної адаптованості», «Дослідження смисложиттєвих орієнтацій» Д.А.Леонтьєва, «Дослідження ціннісних орієнтацій» М.Рокича, «Визначення спрямованості особистості» В.Смекала та М.Кучера.

За результатами досліджень виявилось, що в більша частина досліджуваних дітей середній рівень соціальної адаптації, що є не таким критичним, і свідчить про те, що в них не виникає внутрішніх конфліктів і дискомфорту.

Результати методики «Дослідження смисложиттєвих орієнтацій» Д.А.Леонтьєва показали, що підлітки в середньому живуть життям, яке є осмисленим, відчувають наявність мети та вважають своє життя цікавим, емоційно насиченим і наповненим сенсом. Вони вважають себе цілеспрямованими та розумними щодо своїх сил. Крім того, коли аналізуються окремі анкети, виявляються результати, які вищі або нижчі середньостатистичних.

За результатами отриманими за методикою «Дослідження ціннісних орієнтацій» М.Рокича серед термінальних цінностей, тобто основних цілей підлітки вибрали здоров’я, щасливе сімейне життя, наявність хороших і вірних друзів, любов і впевненість в собі, матеріально забезпечене життя, а методами для здійснення поставлених цілей вони вибрали вихованість, акуратність, життєрадісність, освіченість, відповідальність, незалежність.

За результатами використання методики «Визначення спрямованості особистості» В.Смекала та М.Кучера виявлено, що в більшості підлітків переважає спрямованість на себе, на свої почуття і проблеми. Вони роблять поспішні висновки, не вдаючись у деталі, нав’язують свою волю другим. Часто поводять себе не тактовно, не йдуть на поступки. Часто гальмують роботу групи, не проявляють ініціативи, але деколи здатні до взаємодопомоги, хоча працюють і не на повну силу.

З метою дослідження впливу формувального експерименту було утворено контрольну і експериментальну групи для дослідження впливу програми тренінгу на формування ціннісних орієнтацій. При проведені корекційної роботи було отримано позитивні результати. Відбулися певні зміни в експериментальній групі після повторного дослідження. Такі зміни хоча і незначні, але суттєві для формування ціннісних орієнтацій, що підтверджує ефективність даної програми для дітей підліткового віку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Варій М.Й. Психологія: навчальний посібник. К.: Фенікс, 2017. 267 с.
2. Гнатишин М.С., Белов О.О. Депресія: прості кроки до яскравого життя. К. 2015.
3. Головаха Е.Й., Паніна Н.В. Психологія людського розуміння. К.: Либідь, 2013. 245 с.
4. Гончарук П.А. Психологія навчання. К.: «Вища школа», 1985. 143 с.
5. Діденко С.В., Козлова О.С. Психологія сексуальності: підручник К.: Академвидав, 2009. 304 с.
6. Дубровина И.В. Формирование личности в переходный период: от подросткового к юношескому возрасту. – М., 1987.
7. Дуткевич Т.В. Загальна психологія: (Конспект лекцій): Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Кам'янець-Подільський, 2012. 96 с.
8. Заброцькій М.М. Основи вікової психології. Тернопіль, 2011.
9. Загальна психологія: Підручник О.В.Скрипченко, Л.В. Волинська, З.В. Огороднійчук та ін. К.: Либідь, 2005. 419 с.
10. Законі України "Про державне регулювання виробництва і обігу спирту етилового, коньячного і плодового, алкогольних напоїв та тютюнових виробів" (Відомості Верховної Ради України, 1995 р., № 46, ст. 345 із наступними змінами)
11. Законі України "Про заходи щодо попередження та зменшення вживання тютюнових виробів і їх шкідливого впливу на здоров’я населення" (Відомості Верховної Ради України, 2005 р., № 52, ст. 565; 2006 р., № 26, ст. 213; 2009 р., № 49, ст. 730; 2010 р., № 11, ст. 111)
12. Кононко О. Л. Соціально-емоційний розвиток особистості К.: Освіта, 1998. 256 с.
13. Кудін А.В. Психологія вирішення конфліктів: навч. посібник для студентів вищ. навч. закладів. Х.-К., 2019. 320 с.

14. Кузьмінський А.І., Омелянко В.Л. Педагогіка родинного виховання. К.: Знання, 2013.
15. Леонтьев А.А. Общение как объект психологического исследования Методологические проблемы социальной психологии. М., 1973.
16. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность. М.: Политиздат, 1977. 584 с.
17. Малахов В.А. Етика. Курс лекцій: навчальний посібник. 5-те вид. К.: Либідь, 2004. 384 с.
18. Москаленко В.В. Соціальна психологія. Підручник. Видання 2-ге, виправлене та доповнене К.: Центр учбової літератури, 2008. 688 с.
19. Орбан-Лембрик Л.Е. Соціальна психологія: Навчальний посібник. К.: Академвидав, 2005. 448 с.
20. Орбан-Лембрик Л.Е. Соціальна психологія: навчальний посібник. К.: Академвидав, 2021. 448 с.
21. Основи психології: Підручник за заг. ред..О.В.Киричука, В.А. Роменця. Вид. 5-те, стереотип. К.: Либідь, 2002. 632 с.
22. Панок В., Титаренко Т., Чепелєва Н. та ін. Основи практичної психології: Підручник. 3-тє вид., стереотип. К.: Либідь, 2006. 536 с.
23. Педагогічна психологія За ред.. Л.М. Проколієнко і Д.Ф. Ніколенка. К.: вища школа, 1991. 183 с.
24. Походенко С.В. Особливості соціалізації підлітків у мікросередовищі. //Проблеми соціалізації сучасних підлітків. Запоріжжя. 1998. С.6-56.
25. Психологія життєвої кризи/ Відп.ред. Т.М. Титаренко. К.: Либідь, 2003. 376 с.
26. Психологу для роботи. Діагностичні методики: збірник [Текст]/ уклад.: М.В. Лемак, В.Ю. Петрище. Вид. 2-ге, виправл. Ужгород: Видавництво Олександри Гаркуші, 2012. 616 с.
27. Савчин М.В. Вікова психологія: Навч. посіб. К.: Академвидав, 2009. 304 с.

28. Семиченко В.А. Психологія педагогічної діяльності. К.: Центр навчальної літератури, 2021. 384 с.
29. Сергєєнко О.П., Столярчук О.А., Коханова О.П., Пасєка О.В. Педагогічна психологія. Навч.посіб. К.: Центр учбової літератури, 2012. 168 с.
30. Скібська Л.І. Конфліктологія: навчальний посібник. К.: Вища школа, 2018. – 335.
31. Ткалич М.Г. Гендерна психологія: навч. посіб. К.: Академвидав, 2011, 248 с.
32. Томчук С.М. Генеза негативних психічних станів молодших школярів та їх корекція. К.: 2013.
33. Трофімов Ю.Л. Психологія. К.: Либідь, 2012. 263 с.
34. Франкл В. Человек в поисках смысла. М.: Прогресс, 1990. 368 с.
35. Харченко С.Я., Краснова Н.П. Робота соціального педагога з дітьми девіантної поведінки. Х.: Вид.група «Основа», 2012. 2-ге вид. 143 с.
36. Хрипкова А.Г. Дівчинка. Підліток. Дівчина К.: Рад. школа, 1985. 166 с.
37. Хрипкова А.Г. Мальчик. Подросток. Юноша М.: Рад. Просвещение, 1982. – 207 с.
38. DeHaan S, Kuper LE, Magee JC, Bigelow L, Mustanski BS. The interplay between online and offline explorations of identity, relationships, and sex: a mixed-methods study with LGBT youth. *Journal of Sex Research, 2013.*
39. Elphinston RA, Noller P. Time to face it! Facebook intrusion and the implications for romantic jealousy and relationship satisfaction. Cyberpsychology, Behavior and Social Networking, November 2011.
40. Erikson, E. The problem of ego identity. In G. Pollock (Ed.), Pivotal papers on identification. – Madison: International Universities Press,1993. 230 p.
41. Evans R.I. Carl Rogers: The man and his ideas. New York: Dutton, 2010.
42. Habib, Farooq; Bastl, Marko; Pilbeam, Colin. Strategic responses to power dominance in buyer-supplier relationships: A weaker actor's

perspective. International Journal of Physical Distribution & Logistics Management. March 2015.

43. Hornby, G. Counselling in child disability: Skills for working with parents. London: Chapman and Hall, 2011.
44. Jinhui Ye., Xiaoting Ye. "Adolescents' interpersonal relationships, self-consistency, and congruence: Life meaning as a mediator". Social Behavior and Personality, November 2020.
45. Johnson, David W. The Social Psychology of Education. Oxford, England: Holt, Rinehart & Winston, 1970.
46. Koepke S., Jaap J.A. Dynamics of identity development and separation–individuation in parent–child relationships during adolescence and emerging adulthood A conceptual integration. Developmental Review, March 2012.
47. Portner LC, Riggs SA. Sibling Relationships in Emerging Adulthood: Associations with Parent–Child Relationship. Journal of Child and Family Studies, 2016.
48. http://medenter.at.ua/publ/fizichnij_i_statevij_rozvitok_pidlitkiv/anatomo_fiziologichni_i_psikhologichni_osoblivosti_pidlitkovogo_periodu/11-1-0-54
49. http://www.christusimperat.org/uk/node/37048.
50. http://psyclub.at.ua/load/2-1-0-10

ДОДАТКИ